

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
Oddział Łódzki im. Jana Czeraszewicza
Klub Turystów Pieszych "Salamandra"

INFORMATOR KRAJOZNAWCZY

58. Ogólnopolski Wysokokwalifikowany
Rajd Pieszy PTTK
im. gen. Mikołaja Wisznickiego
ZIEMIA ŁÓDZKA 2017

Zgierz 9 – 22 lipca 2017 r.

KALENDARIUM OWRP

I	1960	Wyżyna Krakowsko-Częstochowska	Złoty Potok
II	1961	Roztocze	Zwierzyniec
III	1962	Mazury Garbate	Węgorzewo
IV	1963	Pojezierze Suwalsko - Augustowskie	Suwałki
V	1964	Ziemia Lubelska	Zembarzyce
VI	1965	Dolny Śląsk	Jeziro Witka
VII	1966	Kaszuby	Sopot
VIII	1967	Ziemia Łódzka	Działoszyn
IX	1968	Pogórze Dynowskie	Dynów
X	1969	Wyżyna Inńska	Szadzko
XI	1970	Pojezierze Trzcianeckie	Krzyż
XII	1971	Kurpie	Nowogród
XIII	1972	Bory Dolnośląskie	Bolesławiec
XIV	1973	Wysoczyzna Elbląska	Kadyny
XV	1974	Roztocze	Zamość
XVI	1975	Nizina Szczecińska	Moryń
XVII	1976	Południowe Mazowsze	Szydłowiec
XVIII	1977	Nizina Śląska	Rokitki
XIX	1978	Ziemia Opolska	Otmuchów
XX	1979	Ziemia Chełmska i Podlasie	Chełm
XXI	1980	Warmia i Mazury	Olsztyn
XXII	1981	Jura Krakowsko-Wieluńska	Olsztyn
XXIII	1982	Mazury	Augustów
XXIV	1983	Ziemia Chełmińska	Toruń
XXV	1984	Wielkopolska	Bucharzewo
XXVI	1985	Ziemia Elbląska	Elbląg
XXVII	1986	Ziemia Lubelska	Dęblin
XXVIII	1987	Góry Świętokrzyskie	Skarżysko Kamienna
XXIX	1988	Ziemia Białostocka	Białystok
XXX	1989	Ziemia Lubuska	Kostrzyn
XXXI	1990	Ziemia Radomska	Topornia k. Przysuchy
XXXII	1991	Ziemia Toruńska	Toruń
XXXIII	1992	Pomorze	Dąbki
XXXIV	1993	Górny Śląsk	Świerklaniec
XXXV	1994	Środkowe Nadodrze	Zielona Góra
XXXVI	1995	Ziemia Lubelska	Lublin
XXXVII	1996	Ziemia Suwalska	Augustów
XXXVIII	1997	Ziemia Toruńska	Toruń
XXXIX	1998	Ziemia Gdańska	Gdańsk
XL	1999	Podlasie	Supraśl
XLI	2000	Ziemia Radomska	Warka
XLII	2001	Jura Krakowsko-Wieluńska	Łazy
XLIII	2002	Warmia i Mazury	Miłomłyn
XLIV	2003	Wielkopolska	Szamotuły
XLV	2004	Świętokrzyskie	Ostrowiec Św.
XLVI	2005	Mazowsze Północne	Płock
XLVII	2006	Opolszczyzna	Głuchołazy
XLVIII	2007	Podbeskidzie	Bielsko-Biała
XLIX	2008	Powisłe	Elbląg
L	2009	Jura	Zawiercie
LI	2010	Grunwald	Olsztyn
LII	2011	Bory Tucholskie	Chełmno
LIII	2012	Puszcza Notecka	Lubasz
LIV	2013	Świętokrzyskie	Ostrowiec Świętokrzyski
LV	2014	Pomorskie	Lębork
LVI	2015	Mazowsze	Siedlce
LVII	2016	Roztocze	Zamość
LVIII	2017	Ziemia Łódzka	Zgierz

General Mikołaj Wisznicki (1870-1954) obok Aleksandra Janowskiego, Kazimierza Kulwiecia, Stanisława Thugutta należy do wielkiej czwórki twórców Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego; nauczyciel biologii i geografii, wykładowca krajoznawstwa na kursach dla nauczycieli; artysta malarz, grafik i fotograf. Żołnierz, uczestnik I wojny światowej oraz wojny 1920 roku. Za męstwo na polu walki odznaczony Krzyżem Virtuti Militari. W czasie II wojny światowej uczestniczył na Środkowym Wschodzie w szkoleniu Pułku Ułanów Krechowickich, a następnie działał na rzecz Czerwonego Krzyża; wytrwały piechur, propagator turystyki pieszej z bogatym programem krajoznawczym. Pomysłodawca i organizator niezwykłej pieszej wycieczki w 1911 roku dla grupy uczniów z Warszawy do Zakopanego. Relacje z wypraw zamieszczał w "Ziemi". W jednej z nich zawarł myśl: Na wycieczkach kształcić musimy zarówno ciało jak umysł i uczucie, budzić gotowość słowem ojczyzna, uczyć karności, kształcić miłość ziemi (...).

"Tylko świat przechodzony nogami jest coś wart"

Kazimierz Wierzyński

Kierownictwo Rajdu

Komandor	Bartosz Leoniak	PTP 10263
Z-ca komandora	Michał Grzelązka	
Koordinator rajdu	Ryszard Mamenas	PTP 1271
Kierownictwo mety	Michał Grzelązka Adam Zamojski	
Zespół organizacyjny	Elżbieta Jarzębska Joanna Kapusta Sylweryusz Kawczyński Adam Nolbert	PTP 10900 Przew. 43/2013
Obsługa strony WWW	Andrzej Kowalski, Sławomir Zagórowicz, Karolina Małaszkiwicz-Kowalska	
Projekt znaczka	Andrzej Kowalski	
Kierownictwo tras:		
trasa nr 1	Andrzej Kowalski Karolina Małaszkiwicz-Kowalska	PTP10949 PTP10948
trasa nr 2	Agnieszka Łeń Mirosława Firmowska-Milewska	PTP 10903 PTP 9812
trasa nr 3	Rafał Sobytkowski Przemysław Sobytkowski	PTP 10479 PTP 10966

Trasy Rajdu

TRASA NR 1 "Trasa trzech rzek" 307 km

Kierownictwo: Andrzej Kowalski – ajkowalski@o2.pl

Karolina Malaszkievicz-Kowalska – k.malaszkievicz@wp.pl

Dzień	Data	Trasa	Km
1	Sob. 08.07.	Rozprza – zakwaterowanie	0
2	Nd. 09.07.	Rozprza – Jeżów – Laski – Kamienny Most – Borowa – Bukowa – Wólka Łękańska – Rząsawa – Wawrzkowizna	27
3	Pon. 10.07	Wawrzkowizna – Księży Młyn – Wyr – Kaszewice – Słupia – Chmielowiec – Szczerców	28
4	Wt. 11.07.	Szczerców – Zagadki – Lubiec – Marcelów – Uroczysko "Święte Ługi" – Faustynów – Patoki – Grabno	30
5	Śr. 12.07.	Grabno – Rogoźno – Widawa – Świerczów – rez. Korzeń – Pstrokonie	23
6	Czw. 13.07.	Pstrokonie – Strońsko – Beleń – zakola Warty – Podłężyce – Woźniki – Sieradz	21
7	Pt. 14.07.	Sieradz (OKP) zwiedzanie miasta – Charlupia Mała – Dzierlin – wały nad Wartą – Sieradz	15
8	Sob. 15.07.	Sieradz – Mnichów – Sucha – Biskupice – Kowale – wały nad Wartą – Małków – Warta (OKP)	25
9	Nd. 16.07.	Warta – Glinno – rez. „Jeziorsko” – Józefów – Wiktorów – Leśn. Ulesie – Rossoszyca	22
10	Pon. 17.07.	Rossoszyca – Zborowskie – Rębieskie – Wojsławice – Korczew – Stęszyce – Zduńska Wola lub wycieczka autokarowa	22
11	Wt. 18.07.	Zduńska Wola – Karsznice – Marzenin – Zielęcice – Podlaszcze – Łask	23
12	Śr. 19.07.	Łask – Barycz – zakola Grabi – Ldzań – Róża – Dobroń	22
13	Czw. 20.07.	Dobroń – Wymysłów Francuski - Janowice – Mikołajewice – Lutomiersk	21
14	Pt. 21.07.	Lutomiersk – Kazimierz – Babice – Krzywiec – Rąbinek – Aleksandrów Łódzki – Huta Aniołów – Las Okręglik – Zgierz lub wycieczka MPK do Łodzi OKP)	28
15	Sob. 22.07.	Zgierz – zwiedzanie miasta, zakończenie imprezy	

TRASA NR 2 "Trasa Diabła Boruty" 228 km

Kierownictwo: Agnieszka Leń – agnieszka.len@op.pl

Mirosława Firmowska-Milewska – firmira@o2.pl

Dzień	Data	Trasa	Km
1	Sob. 08.07.	Kutno – zakwaterowanie, zwiedzanie miasta	0
2	Nd. 09.07.	Kutno (Muzeum Bitwy nad Bzurą OKP) – Woźniaków – Podczachy – Adamowice – Witów – Nowe Kutnowskie – Pawlikowice – Krośniewice	17
3	Pon. 10.07	Krośniewice (zwiedzanie miasta) – Głaznów – Bielice – Jankowice – Głogowa – Łubno – Jastrzębia – Kadzidłowa	23
4	Wt. 11.07.	Kadzidłowa – Piotrkówek – Nowa Wieś – Radzyń – Ksawerów – Srebrna – Rybnik – Besiekiery	16
5	Śr. 12.07.	Besiekiery – Polamy – Jamy – Mniewo – Mniewo Parcela – Pieczew – Besiekiery lub wycieczka autokarowa	15
6	Czw. 13.07.	Besiekiery – Grabów – Byszew – Zbylczyce – Pogórze – Gusin – Świnice Warckie	19
7	Pt. 14.07.	Świnice Warckie – Głogowiec – Stemplew – Hipolitów – Felicjanów – Uniejów	21
8	Sob. 15.07.	Uniejów (zwiedzanie miasta) – Spycimierz – Uniejów	9
9	Nd. 16.07.	Uniejów – Józefów Kolonia – Szarów Pański – Kobylniki – Bronów – Polesie – Spędoszyn – Wartkowice	19
10	Pon. 17.07.	Wartkowice – Gostków Stary – Ner – Pełczyńska – Leźnica Mała – Wąkczew – Wichrów – Leszcze – Łęczyca	25
11	Wt. 18.07.	Łęczyca (zwiedzanie miasta) – Kwiatkówek – Tum (OKP) – Łęczyca	7
12	Śr. 19.07.	Łęczyca – Leśmierz – Góra św. Małgorzaty – Łęczyca lub wycieczka PKP (ŁKA) do Łodzi (OKP)	20
13	Czw. 20.07.	Łęczyca – Solca Mała – wioska Tatanka – Solca Wielka – Śliwniki – Parzęczew	15
14	Pt. 21.07.	Parzęczew – Chociszew – Pustkowa Góra – Grotniki – rez. „Grądy nad Lindą” – Bazylia – Zgierz	22
15	Sob. 22.07.	Zgierz – zwiedzanie miasta, zakończenie imprezy	

TRASA NR 3 "Trasa Nadpilicka" 268 km

Kierownictwo: Rafał Sobytkowski – spidi00@poczta.onet.pl
Przemysław Sobytkowski - makri@vp.pl

Dzień	Data	Trasa	Km
1	Sob. 08.07.	Radomsko – zakwaterowanie, zwiedzanie miasta	
2	Nd. 09.07.	Radomsko – Gidle – Cadów – Przybyszów – Kobiele Wielkie	22
3	Pon. 10.07	Kobiele Wielkie – Babczów – G. Chełmo – Chełmo – Masłowice – Przedbórz	26
4	Wt. 11.07.	Przedbórz – Brzostek – Fajna Ryba – Rez. Bukowa Góra – Rączki – Chałupy – Przedbórz	29
5	Śr. 12.07.	Przedbórz – Wola Przedborska – Dęba – Bąkowa Góra – Majkowice – Kol. Ręczno – Ręczno	19
6	Czw. 13.07.	Ręczno – Wielkopole – Stobnica – Trzy Morgi – Biała	15
7	Pt. 14.07.	Biała – Sulejów – Zarzęcin – Tresta – Smardzewice – Rez. „Niebieskie Źródła” – Tomaszów Mazowiecki	30
8	Sob. 15.07.	Tomaszów Mazowiecki – Białobrzegi – Ciebłowice Małe – Spała – Inowlódz	21
9	Nd. 16.07.	Inowlódz – Studzianna – Poświętne – Anielin – Inowlódz lub wycieczka autokarowa	21
10	Pon. 17.07.	Inowlódz – Królowa Wola – Konewka – Glinnik – Lubochnia – Małecz	20
11	Wt. 18.07.	Małecz – Budziszewice – Wykno PKP – Będzelin – Kaletnik – Galków Duży	28
12	Śr. 19.07.	Galków Duży – Jordanów – Eufeminów – Podwiączyń – Wiączyń Dolny lub wycieczka PKP do Łodzi (OKP)	10
13	Czw. 20.07.	Wiączyń Dolny – Nowosolna – Radary – Łódź (Las Łagiewnicki)	14
14	Pt. 21.07.	Łódź (Las Łagiewnicki) – Łagiewniki – Zgierz	13
15	Sob. 22.07.	Zgierz – zwiedzanie miasta, zakończenie imprezy	

INFORMACJE KRAJOZNAWCZE

Trasa nr 1 „Trzech rzek”

Warta

trzecia pod względem długości rzeka w Polsce, prawy dopływ Odry, długość 808 km, źródła w kaplicy św. Jana Nepomucena w Kromoławie na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, obecnie na terenie Zawiercia, początkowo płynie wzdłuż krawędzi wyżyny, za Częstochową przełamuje się przez Wyżynę Wieluńską w głębokiej na 70 m dolinie, kolejne jej przełomy przez Wyżynę Wieluńską to Mirowski, Działoszyński i Łuk Załęczański, między Wartą a Skęczniem przepływa przez sztuczny zbiornik Jeziorsko, po przepłynięciu przez Poznań kieruje się na zachód i płynie w Pradolinie Toruńsko-Eberswaldzkiej, w Santoku przyjmuje największy dopływ Noteć, do Odry uchodzi koło Kostrzyna nad Odrą na terenie Parku Narodowego Ujście Warty

Widawka

prawy dopływ Warty o długości 96 km, wypływa z terenu gminy Kodrąb ze Wzgórz Radomszczańskich, w Kotlinie Szczercowskiej meandruje a następnie płynie przez teren odkrywkowej Kopalni Węgla Brunatnego Bełchatów, zasilana w tym miejscu przez wodę wypompowywaną z odkrywek Bełchatów i Szczerców, największym miastem położonym nad rzeką jest Szczerców

Grabia

prawy dopływ Widawki, wypływa jako Grabówka na północny-wschód od wsi Grabica w powiecie piotrkowskim, ma 77 km długości, między Marzeninem a Łaskiem kilka dawnych młynów, największym miastem nad nią jest Łask, jedna z najczystszych rzek Polski i w niewielkim stopniu poddana regulacji

Polskie schrony bojowe z 1939 r. na linii Warty i Widawki

1939 roku w pasie działania Armii "Łódź" zaplanowano, w oparciu o rzekę Wartę i Widawkę, budowę głównej linii obrony składającej się z 226 żelbetowych i drewniano-ziemnych lekkich schronów bojowych, z czego do wybuchu wojny powstało tylko 48 obiektów żelbetowych (znajdujących się w różnym stopniu zaawansowania - jeden z obiektów to płyta fundamentowa pod tradytor) oraz 12 drewniano-ziemnych (niezachowane), większość z nich będziemy mijali na trasie

Rozprza – miejscowość gminna licząca ok. 1670 osób leżąca nad rzeką Dąbrówką; kościół Sanktuarium Maryi Panny Matki Życia zbudowany wg projektu Feliksa Nowickiego, ukończony w roku 1922, w ołtarzu głównym obraz Najświętszej Maryi Panny z II poł. XVII w., koronowany w 2009 r.; dawna synagoga z 1898 r., zdewastowana w czasie II wojny światowej, obecnie zajmowana przez biura i sklepy; w pobliżu cmentarza katolickiego przy drodze do Radomska cmentarz żydowski nieogrodzony z zachowanymi załedwie

3 macewami; na wschód od stacji kolejowej wśród rozlewisk rzek Luciąży i Rajskiej grodzisko datowane na XII-XIV w. z ustawionym głazem upamiętniającym 900-lecie miejscowości, dawnego miasta do 1870 r., między Luciążą a tartakiem pierwszy ze schronów bojowych

Jeżów – wieś przy drodze krajowej nr 1; stadnina koni „Denysowo” z zabytkowymi stajniami i spichlerzem oraz starym parkiem

Borowa – przy drodze do Bukowej cmentarz z I wojny światowej, ogrodzony, dość dobrze utrzymany, indywidualne i zbiorowe mogiły ok. 500 żołnierzy armii austro-węgierskiej, rosyjskiej i niemieckiej, w 2009 r. stanął drewniany krzyż upamiętniający poległych pod koniec 1914 r.

Borowska (Borowa) Góra (276 m n.p.m.) - przed II wojną światową na szczycie znajdowało się lotnisko sportowe, od 3 do 6 IX 1939 r. miejsce jednej z bitew kampanii wrześniowej, 2 Pułk Piechoty Legionów pod wodzą Ludwika Czyżewskiego i 146 Pułk Piechoty mieli za zadanie zahamować natarcie XVI Korpusu Pancernego, w ciągu kilku dni zginęło ok. 580 Polaków i 650 Niemców, kilkaset żołnierzy zostało rannych, obecnie w miejscu tej bitwy stoi pomnik "Piotrkowskie Termopile"

Wawrzkowizna – Ośrodek Sportu i Rekreacji nad Widawką i utworzonym na niej zbiornikiem Wawrzkowizna, kompleks powstał wraz z uruchomieniem kopalni węgla brunatnego, poza noclegami o różnym standardzie na terenie ośrodka znajduje się restauracja, kąpielisko z piaszczystą plażą i wodną zjeżdżalnią, boiska sportowe, korty, park linowy, mini zoo i wiele innych atrakcji, ośrodek jest częstym miejscem pobytu weekendowego mieszkańców pobliskiego Bełchatowa

Księży Młyn – wieś położona na południe od Bełchatowa z trzema schronami bojowymi, jeden z nich położony jest bezpośrednio przy drodze do kopalni, drugi, w którym nie zdążono wybudować stropu, znajduje się po drugiej stronie drogi na prywatnej posesji w kępie drzew, trzeci w lesie ok. 500 m na zachód

Kaszewice – pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z XIII w., od połowy XV w. własność rodziny Koniecpolskich; kościół drewniany ufundowany został przez Mikołaja Koniecpolskiego w roku 1612 jako pokuta za porzucenie stanu duchownego, Kacper Koniecpolski w 1725 r. dobudował do kościoła kaplicę ku czci Matki Boskiej; obecnie modrzewiowy kościół jest siedzibą parafii pw. Świętej Trójcy, w głównym ołtarzu znajduje się obraz olejny z XIX w. przedstawiający Trójcę Świętą, sam ołtarz powstał w I poł. XVII w. i zawiera motywy dekoracyjne z stylu włoskiego i niderlandzkiego, w ołtarzach bocznych obrazy św. Izydora i św. Antoniego Padewskiego, w kaplicy Matki Bożej obraz Maryi a nad nim Chrystusa Bolesciwego, wewnątrz wiele innych cennych obrazów i rzeźb z najstarszą z końca XV w. figurą św. Jana Ewangelisty

na wschód od Szczercowa między wsiami Żar i Magdalenów – zespół 6 schronów bojowych z 1939 r. rozmieszczonych co kilkaset metrów w kompleksie leśnym

Szczerców – wieś nad Widawką, siedziba gminy wiejskiej, od północy omija ją droga krajowa nr 8 Warszawa-Wrocław; na terenie gminy znajduje się odkrywka węgla brunatnego eksploatowana od 2009 r., której zasoby mają zostać wykorzystane do 2038 r.; pierwsza wzmianka pochodzi z 1332 r. z dokumentów watykańskich, w tym miejscu znajdowała się kuźnia, która zapoczątkowała osadnictwo, w roku 1364 prawdopodobnie nadano Szczercowowi prawa miejskie, po powstaniu styczniowym w 1870 r. utracił te prawa, których do dziś nie odzyskał; obecnie liczy ok. 2930 mieszkańców; kościół parafialny Narodzenia NMP neoromański z lat 1870-72 zniszczony we wrześniu 1939 r. i odbudowany w l.1945-53, w ołtarzu obraz MB Częstochowskiej, na jego zasuwie zamontowany obraz św. Józefa, w kaplicy bocznej obraz św. Teresy, w drugiej św. Anny; na cmentarzu drewniana kaplica pw. św. Barbary, pierwotnie była wybudowanym w XVII w. kościołem parafii św. Leonarda we wsi Puszcza Osieńska, przeniesiony na obecne miejsce w roku 1872, nad wejściem do kruchty łuk z datą pierwszego remontu 1741 r.

Legenda o powstaniu Szczercowa

W roku 1176 książę Kazimierz Sprawiedliwy udał się do puszczy na łowy, gdzie odłączył się od orszaku i zablądził. Gdy męczyło go pragnienie jego giermek udał się na poszukiwanie wody. Po pewnym czasie napotkał chatę. Po wejściu do środka zobaczył w niej pięciu biednych chłopców klęczących przy garnku stojącym na wygasłym palenisku i powtarzających: „będziemy rzepę jeść”. Gdy giermek podniósł pokrywkę zobaczył, że w garnku są kamienie. Obok dzieci klęczała ich matka i modliła się słowami „Ojcze nasz” do momentu „chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj” i zaczynała modlitwę od początku. Okazało się, że jest ona wdową i nie ma za co wyżywić dzieci. Włożyła więc kamienie do garnka i modliła się o cud. Książę zabrał ze sobą dzieci najpierw do Sandomierza, potem do Krakowa. Chłopcy dorosli na jego dworze i powrócili w swe rodzinne strony. Dwu z nich założyło kuźnicę i wytapiało żelazo, trzeci został borowym u książąt sieradzkich. Z czasem wokół kuźnicy zaczęli osiedlać się ludzie i powstała kaplica. Legendę miał znać Kazimierz Wielki dlatego lokując osadę nazwał ją Szczercowem na pamiątkę szczerej modlitwy.

Lubiec – przy drodze z Szczercowa aleja brzóz (ok. 500 szt.); przed miejscowością kolejne bunkry z 1939 r., cztery po prawej stronie drogi (w tym unikatowy na linii schron obserwacyjny 180 stopni oraz płyta fundamentowa pod tradytor), jeden po lewej; wieś przy drodze Szczerców-Buczek, zespół dworski z I poł. XIX w.

Święte Ługi – uroczysko obejmujące doły potorfowe wypełnione brunatną wodą, brzegi wód pokryte są kożuchami torfowców, bardziej suche torfowiska porastają żurawiny, rosiczki, modrzewnice, na pozostałościach dawnych grobli rosną kępy turzycy sztywnej, z ptactwa spotkać można dziką kaczkę, cietrzewia, bekasa, czaple siwe, rybitwy, kurki wodne; wokół utworzono ścieżkę edukacyjną w skład której wchodzi ścieżka piesza i rowerowa, wieża widokowa, dwa pomosty i wiata oraz punkt edukacji ekologicznej; *z uwagi na podmokły teren, nawet latem, nie zalecamy „udawania się za drzewko lub krzaczek” ;-)*

Faustynów – kolejne schrony bojowe, wyjątkowo trzy z nich posiadają swoje nazwy umieszczone na przelotni, dwa na południe od wsi, między nią a Stawem Święte Ługi („Grunwald” i bezimienny), dwa na zachodnim krańcu („Grom” i „Groźny”)

Młyn Fraszka – drewniany młyn wodny z 1925 r. na rzece Chrzęstawka dopływie Widawki

Park Krajobrazowy Międzyrzeczka Warty i Widawki – 253,3 km², utworzony w 1989 r., przedmiotem ochrony są doliny Warty i Widawki oraz ich dopływy, malownicze przelomowe odcinki doliny Warty z 3 terasami akumulacyjnymi, pod stokami widoczne liczne wypływy wód podziemnych (wysięki, młaki, wycieki), w okolicy Szynkielowa i w dolinie Niecieczy torfowiska, flora bogata w rzadkie grupy siedliskowe roślin hydro- i higrofilnych, stosunkowo mało lasów (25% powierzchni), wzdłuż strumieni i rzek ostoje wielu gatunków ptaków, na wyniesieniach nad dolinami rzecznyymi prowadzona jest działalność rolnicza, 4 rezerwy przyrodnicze (florystyczny, torfowiskowy, leśny i bagienny)

Zamość – przy drodze nr 481 cmentarz z I wojny światowej, na teren prowadzi brama wjazdowa, otoczony wałem ziemnym, pochowano tutaj żołnierzy niemieckich poległych podczas tzw. bitwy pod Zamościem, rosyjska 7. dywizja piechoty dowodzona przez płk. Józefa Dowbor-Muśnickiego (późniejszego generała broni WP, dowódcy Powstania Wielkopolskiego z 1919 r.) zadała znaczącą klęskę o wiele silniejszym wojskom armii niemieckiej z 10, 104, 156 i 211 pułku piechoty

Grabno – wieś w gminie Sędziejowice wymieniona po raz pierwszy w 1340 r., znajdował się tu drewniany kościół św. Wacława, rozebrany w 1771, na jego miejscu postawiono inny, fundowany przez rodzinę Wężyków, właścicieli wsi, kościół ten został spalony w czasie działań wojennych w dniu 4 IX 1939 r., nowy, drewniany kościół, przy wykorzystaniu elementów z niemieckich baraków na pobliskim poligonie funkcjonującym w latach wojny, wystawiono w latach 1947-1949, najnowszy kościół p.w. św. Wacława Męczennika wybudowano w latach 1989–99 wg projektu arch. Wojciecha Harabasza z Krakowa; na cmentarzu mogiła 14 żołnierzy 72 pp. z Radomia poległych 4 i 5 IX 1939 r., a także generała WP Józefa Kobyleckiego urodzonego w Grabnie, w czasie I wojny św. służył w Armii Imperium Rosyjskiego, potem jako pułkownik był zastępcą szefa Gabinetu Wojskowego Prezydenta RP Ignacego Mościckiego, po kampanii wrześniowej przez Rumunię przedostał się do Francji, walczył pod Narwikiem i w Normandii, zmarł w Londynie w 1969 r., we wsi schron bojowy 1939 r., cztery następne po drugiej stronie Grabi, między rzeką a kolejową Magistralą Węglową

Widawa – dawne miasto położone nad dopływem Widawki Niecieczą, istniała w XII w. ale pierwsza wzmianka pochodzi z roku 1370, w 1388 r. król Władysław Jagiełło na prośbę braci Widawskich: Mikołaja, Piotra, Michała i Jakuba nadaje prawa miejskie, od poł. XV w. rozwija się sukiennictwo i kuśnierstwo, w XVII w. pod patronatem Uniwersytetu Jagiellońskiego utworzono słynącą z wysokiego poziomu Akademię Widawską; pożar spustoszył Widawę w 1802 r., prawa

miejskie utraciła w 1870 r., w 1939 r. ponad połowę mieszkańców stanowili Żydzi; kościół Podwyższenia Krzyża Świętego i klasztor bernardynów fundacji Wojciecha Wężyka Widawskiego i jego żony Anny z XVII/XVIII w., kościół jednonawowy z ołtarzami z XVIII w., barokowymi organami, nad nimi zegar z ręcznie wykuwanym mechanizmem, chrzcielnica z 1600 r., w zakrystii komplet mebli inkrustowanych w stylu rokoko, w podziemiach krypty, w budynku klasztoru obecnie plebania i muzeum parafialne; kościół w. Marcina z 1846 r. obecnie filialny; na cmentarzu neogotycka kaplica św. Rocha, mogiła powstańcza z 1863 r.

Rezerwat Korzeń – rezerwat florystyczny i torfowiskowy w pobliżu wsi o tej samej nazwie, powierzchnia 34,93 ha, ochronie podlega torfowisko i ols torfowy, występuje tu wiele chronionych gatunków roślin i zwierząt w tym stanowiska łęgowe żurawia i brodzka samotnego – ptaka z rodziny bekasowatych

Pstrokonie – wieś w pobliżu ujścia Widawki do Warty; odkryto na terenie wsi liczne pozostałości dawnego osadnictwa z epoki mezolitu, pierwsze wzmianki pisemne o osadzie pochodzą z 1311 r.; zabytkowy eklektyczny pałacyk z XIX w. z 4 ha parkiem, kapliczka murowana z rzeźbą św. Wawrzyńca z XIX w.

Strońsko – wieś na wysokim brzegu pradoliny Warty, pierwsza wzmianka z 1389 r.; romański kościół pw. św. Urszuli i 11 Tysięcy (!!!) Dziewic [*oczywiście pierwotne wezwanie to 11 Dziewic bo nawet w średniowieczu trudno było o tysiące ale przez błąd w przepisywaniu nazwa ta funkcjonuje do dziś*], wielokrotnie przebudowywany, romańskie elementy to kamienny półokrągły tympanon nad drzwiami w kruchcie z przedstawieniem bazyliuszka, na zewnętrznej stronie prezbiterium dwa zamknięte półkolistości okna i faktura murów, wyposażenie barokowe z XVII i XVIII w.; na cmentarzu pochowanych ok. 280 polskich żołnierzy poległych w 1939 r. w obronie przeprawy przez Wartę a także mogiły żołnierzy poległych podczas pierwszej wojny światowej oraz mogiła weterana powstania styczniowego z 1863 roku; na odcinku między Strońskiem a Beleniem 7 schronów bojowych u podnóża skarpy doliny Warty

Podłęzyce – wieś na wschodnim brzegu Warty z pozostałościami grodziska stożkowego z XV w., odkryto również cmentarzysko z okresu lateńskiego (400-150 lat p.n.e.) i pozostałości z okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich; po nieistniejącym dworze pozostały resztki parku

Sieradz Woźniki – dawna wieś, od 1979 r. część Sieradza, w okolicach drogi nr 12 Pomnik Bohaterów Walk nad Wartą oraz wkomponowane w wał przeciwpowodziowy trzy schrony bojowe

Sieradz – miasto nad Wartą w Kotlinie Sieradzkiej, ok. 43 tys. mieszkańców, nazwa pochodzi prawdopodobnie od imienia Sirad, w XII w. po łacinie Siradia, w 1154 r. pojawia się w dziele „Księga Rogera” arabskiego geografów Al-Idrisiego jako Siradzija, między 1247 a 1255 r. lokowane na prawie magdeburskim, w II poł. XIII w. powstaje Księstwo Sieradzkie, prawa miejskie uzyskuje w 1247 r., stolica księstwa do końca XIV w., potem upadek aż do połowy XIX w. kiedy

powstaje kalisko-mazowiecki okręg przemysłowy, w latach 1975-98 miasto wojewódzkie, patronką jest św. Urszula Ledóchowska;

urodził się tutaj Antoni Cierplikowski ps. Antoine, fryzjer, twórca nowych trendów i nowej stylistyki w fryzurach damskich, przyjaciel artystów, polityków, zwany „królem fryzjerów – fryzjerem królów”, w 1910 r. założył własny zakład w Paryżu, wyłansował modę na krótkie włosy u kobiet – fryzura „na chłopczycę”, stworzona dla aktorki Ève Lavallière w 1909 r., projektował fryzury dla wytwórni filmowej Metro-Goldwyn-Mayer, w latach 20. miał ok. 60 zakładów z wewnątrz zaprojektowanymi przez Xawerego Dunikowskiego, otrzymał francuską Legię Honorową, do rodzinnego miasta powrócił w 1970 r., zmarł w 1976 r. i spoczywa (prawie cały ;-)) na cmentarzu katolickim w Sieradzu, *jednak aby tak prosto nie było bo historia w końcu jest pełna ciekawostek, jego prawa ręka pochowana została na paryskim cmentarzu Passy, co roku odbywa się Open Hair Festival czyli zjazd fryzjerów i stylistów fryzur, na Rynku w 2015 r. odsłonięto jego pomnik;*

urodzili się też tutaj Ary Sternfeld (1905-1980) pionier kosmonautyki, zajmujący się wyliczaniem orbit sztucznych satelitów; Zbigniew Lew-Starowicz (ur. 1943) lekarz psychiatra, psychoterapeuta, specjalista z dziedziny seksuologii, konsultant krajowy, autor wielu książek z dziedziny seksuologii, np. „Seks w jesieni życia”, „Seks w malarstwie chińskim”, „Seks w sieci i nie tylko...”, *o seksie w namiocie chyba jeszcze nie napisał :) ; Marek Niedźwiecki (ur. 1954) dziennikarz muzyczny, prezenter radiowy, twórca kultowej listy przebojów Programu Trzeciego Polskiego Radia i prowadzący ją od 1982 r. z przerwami do dziś*

- kolegiata Wszystkich Świętych to kościół farny w stylu gotyckim z 1370 r., pięciokondygnacyjna wieża na planie kwadratu dobudowana w 1585 r, przebudowa w XVII w.; wnętrza barokowe i rokokowe, kilka rzeźb gotyckich, obrazy Wojciecha Gersona

- przy Rynku u wylotu ulic Dominikańskiej i Zamkowej tzw. kamienica pojagiellońska, powstał w końcu XVI w., najstarszy budynek mieszkalny w mieście, obecnie Muzeum Okręgowe

- kościół św. Stanisława wzniesiony w latach 1233-1245, spalony przez Krzyżaków i odbudowany w 1380 r., następnie po pożarze w XVII w., przebudowany w XVIII w., w zrębie wczesnogotycki, murowany z cegły o układzie wendyjskim, jednonawowy, fasady o szczytach barokowych, w miejscu pierwotnego wejścia portal z XIII w.; wystrój barokowo-rokokowy, obecnie nad kościołem prowadzą siostry urszulanki

- Wzgórze Zamkowe, pozostałość grodu kasztelańskiego, potem książęcego, w XIII w. wybudowano murowaną rotundę, w XIV w. zamek, rozebrany w wieku XVII

- Sieradzki Park Etnograficzny, rekonstrukcja kilku zabudowań wiejskich w tym zagrody Szczepana Muchy, rzeźbiarza, zagrody z przełomu XIX i XX w., dawne narzędzia rolnicze

- cmentarz katolicki przy ul. Wojska Polskiego z nagrobkami z XIX w. i grobami powstańców styczniowych i żołnierzy z 1939 r.

Charlupia Mała – wieś wzmiankowana w 1339 r. po spaleniu jej przez Krzyżaków w 1331 r., była głównym majątkiem rodu Świnków z których pochodził arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka (zm. 1324 r.); neogotycki kościół Narodzenia NMP z lat 1907-16 wg projektu Stefana Szyllera, wyposażenie pochodzi ze starszych kościołów, kamienna chrzcielnica z 1538 r. z napisem wotywnym i herbami Lis, Jelita, Jastrzębiec i Poraj, w ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem na płótnie nieznanego malarza z poł. XVII w. z częściowo złożonymi sukienkami, korony z roku 1937, wota na obrazie to dwa polskie orły haftowane srebrem; dekoracja kościoła z II poł. XX w. zaprojektowana przez prof. Wiktora Zina („Piórkiem i węglem”), z 1981 r. dwa tryptyki ze scenami z historii ziemi sieradzkiej; na cmentarzu grobowiec barona Stanisława Graewego, polskiego krajoznawcy i etnografa, współtwórcy Muzeum Ziemi Kaliskiej, w wieku 44 lat popełnił samobójstwo, mowę nad trumną wygłosił Władysław Reymont; nad rzeczką Mesznik relikty późnośredniowiecznego gródka na kopcu

Dzierlin – dawna wieś szlachecka, w XIX i XX w. własność Brzezińskich i Czapskich; zachowany dwór z XVII/XVIII w. przebudowany, kaplica dworska drewniana z 1917 r.

Mnichów – pierwsza wzmianka o wsi z 1413 r., w południowej części zachowane koliste grodzisko o średnicy 80 m; 4-5 września 1939 r. miały tu miejsce ciężkie walki 31. Pułku Strzelców Kaniowskich, we wsi i poblizu trzy polskie schrony bojowe

Biskupice – wieś w połowie odległości między Sieradzem a Wartą, pierwotnie była własnością duchowieństwa stąd jej nazwa; eklektyczny pałac z lat 1904-05 proj. Władysława Kozłowskiego i Apoloniusza Nieniewskiego wybudowany dla Stanisława Graewego, potem należący do senatora II RP Artura Dobieckiego, spichlerz klasycystyczny z I poł. XIX w., w poblizu mostu między Biskupicami a Kamionaczem wkomponowane w wał przeciwpowodziowy cztery schrony bojowe

Malków – pierwsze ślady osadnictwa pochodzą z okresu halsztackiego, wieś wzmiankowana w 1390 r., pałac wzniesiony w latach 1810-20 dla ostatniego kasztelana sieradzkiego i brygadiera kawalerii narodowej Pawła Biernackiego oraz jego żony Konstancji z Małachowskich, wzorowany na pałacu cesarza Napoleona na wyspie Elbie

Warta – dawna osada rolnicza rozwijająca się w poblizu szlaków handlowych i dzięki korzystnym warunkom klimatyczno-glebowym, w 1255 r. otrzymała prawa miejskie, w 1331 r. spalona przez Krzyżaków, w 1423 r. król Władysław Jagiełło wydaje statut warcki, w 1467 r. założono klasztor bernardynów, w mieście rozwija się rzemiosło takie jak tkactwo, krawiectwo, kowalstwo, garbarstwo, obecnie siedziba gminy miejsko-wiejskiej, liczy ok. 3300 mieszkańców; zespół

klasztorny bernardynów z barokowym kościołem pw. Wniebowzięcia NMP z XV w. przebudowanym, miejsce kultu Rafała z Proszowic, ołtarz główny z figurą Matki Bożej Wniebowziętej i czterema obrazami bocznymi, marmurowy sarkofag Rafała z Proszowic z alabastrowymi płaskorzeźbami, zespół klasztorny bernardynek z kościołem św. Józefa z XVII w., kościół parafialny św. Mikołaja z połowy XIV w. przebudowany w XVII w., we wnętrzu tryptykowy obraz Wniebowzięcia NMP malowany na drewnie, bogato złożony, ratusz z 1842 r., Muzeum Miasta i Rzeki Warty utworzone w 1979 r. przez PTTK

Rezerwat Jeziorsko – faunistyczny i wodny rezerwat przyrody w południowej części zbiornika Jeziorsko o pow. ponad 2350 ha, chroni płytką, cofkową część zbiornika z ostojami ptaków wodnych i wodno-błotnych, jedno z większych skupisk ptaków lęgowych i przelatujących w Polsce

Glinno – wieś na wschodnim brzegu zbiornika Jeziorsko, wzmiankowana od 1265 r., własność rycerska, od końca XV w. królewszczyzna, XVIII w. kościół drewniany św. Wita i Modesta uszkodzony w czasie walk 4-5 IX 1939 r. i rozebrany w 1943 r.; na zboczu doliny 6 schronów bojowych do obsługi ciężkich karabinów maszynowych, na jednym z nich tablica pamiątkowa, na cmentarzu dwie mogiły ok. 200 żołnierzy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich i Kresowej Brygady Kawalerii, którzy polegli podczas obrony przeprawy przez Wartę, obok pomnik z 1973 r.

Drogowy Pas Lotniskowy – odcinek drogi między Wartą i Rossoszycą przystosowany do startowania i lądowania samolotów wojskowych, na obu końcach miejsca postoju samolotów, obecnie wykorzystywane jako parkingi samochodowe, jest to jeden z 21 takich obiektów w Polsce

Zbiorowa mogiła pacjentów Szpitala Psychiatrycznego w Warcie – miejsce pochówku 480 pacjentów szpitala z Warty zamordowanych w czasie II wojny światowej, chorych ładowano do opancerzonej blachą ciężarówką do której wnętrza podłączono rurę wydechową, za każdym razem ładowano do 58 osób, w czasie jazdy zabijano pacjentów spalinami a tych, którzy przeżyli podróż dobijano na miejscu

Rossoszyca – wieś przy skrzyżowaniu dróg wojewódzkich łączących Sieradz z Uniejowem i Wartę z Łodzią, pierwsza wzmianka z 1390 r kiedy należała do Marcina, rycerza więzionego przez Krzyżaków w Toruniu, poległ pod Grunwaldem; kościół pw. św. Wawrzyńca modrzewiowy, oszalowany, kryty blachą z 1783 r. wzniesiony dzięki Maksymie Pstrokońskiej, obecnie w remoncie, ołtarz główny rokokowy, boczne późnobarokowe, ambona i organy klasycystyczne, chrzcielnica drewniana z XVIII w.; na cmentarzu mogiła żołnierzy polskich poległych we wrześniu 1939 r. i grobowce rodzin związanych z tymi terenami: Pstrokońskich, Cieleckich, Nenckich, Bartochowskich

Zborowskie – przy asfaltowej drodze cmentarz ewangelicki z zachowanymi kilkunastoma grobami z betonowymi obramieniami, teren uporządkowany w 2003 r., duży nowy drewniany krzyż

Wojsławice – w 1311 r. wieś nadana Wacławowi Liszowicowi; staw z wyspą, na niej resztki renesansowej budowli obronno-mieszkalnej z XVI w., obok stawu neoklasycystyczny dwór z I poł. XIX w., eklektyczny pałac z 1900 r. rodziny Siemiątkowskich, ostatnich właścicieli, po 1945 r. budynki zajęte przez Zespół Szkół Rolniczych, w piwnicach pałacu Szkolne Muzeum Regionalne ze zbiorami etnograficznymi z dawnej wsi sieradzkiej, m.in. warsztat szewski, stelmarski, tkacki i kuźnia

Korczew – wieś istniała przed XIII w., w XIII w. erygowano parafię; kościół drewniany św. Katarzyny z 1729 r., restaurowany w 1857 r., rozbudowany w 1830 r., konstrukcja zrębowa, oszalowany, jednonawowy, dachy dwuspadowe gontowe, wieżyczka z sygnaturką, w głównym ołtarzu z I poł. XVII w. rzeźbione tabernakulum z malowanymi przedstawieniami ewangelistów, barokowy relikwiarz z relikwiami św. Andrzeja Boboli; dzięki dotacjom z Unii Europejskiej kościół gruntownie wyremontowany; na cmentarzu mogiły żołnierzy z I i II wojny światowej

Zduńska Wola – miasto na Wysoczyźnie Łaskiej, nad Pichną dopływem Warty, 44 tys. mieszkańców, prawa miejskie od 1825 r., ślady osadnictwa od XIV w., używano dwóch nazw Zduny i Wola, w latach 70-tych XVIII w. właściciel wsi Feliks Złotnicki otrzymał przywilej organizowaniu 12 targów rocznie we wsi o nazwie Czekaj (obecny rejon pl. Wolności), na początku XIX w. rozwija się dzięki przybyłym tutaj kłaczom, rozwój i uzyskanie praw miejskich zawdzięcza Stefanowi Prawdzic Złotnickiemu, w 1903 r. uzyskała połączenie kolejowe z Łodzią i Kaliszem a w 1930 r. w Karsznicach poprowadzono linię kolejową z Śląska do Gdyni, urodzili się tutaj m.in. św. Maksymilian Maria Kolbe (1894-1941) franciszkanin, męczennik, zginął w Auschwitz w zamian za współwięźnia Franciszka Gajowniczka; Max Factor (1873-1938) właściwie Maksymilian Faktorowicz, producent, wynalazca kosmetyków, założyciel w USA firmy Max Factor; bracia Paweł (ur. 1961) i Rafał (ur. 1966) Królikowscy, aktorzy filmowi, telewizyjni i serialowi, starszy znany z ról w filmach „Pantarej”, „Wszyscy jesteśmy Chrystusami”, „S@motność w sieci”, serialu „Ranczo” (rola Kusego) i jako juror programu „Twoja twarz brzmi znajomo”, młodszy grał w filmach „Pierścionek z orłem w koronie”, „Pół serio”, licznych komediach i serialach TV

- dom urodzin św. Maksymilian Marii Kolbego, dawny dom tkacza, ekspozycja poświęcona świętemu, poczynając od pokoju narodzin na poddaszu po kolejne lata życia aż do męczeńskiej śmierci i współczesne formy upamiętnienia

- Sanktuarium św. Maksymiliana Kolbego - bazylika Wniebowzięcia NMP, eklektyczny kościół z lat 1872-91, trzynawowy z wieżą, marmurowy ołtarz główny z XVIII w. z katedry wrocławskiej, barokowy krucyfiks, tu w 1894 r. został ochrzczony św. Kolbe

- kościół ewangelicko-augsburski z 1926 r. i dawna plebania z 1895 r.

Zduńska Wola Karsznice – dzielnica Zduńskiej Woli od 1973 r., węzeł kolejowy na Magistrali Węglowej z lat 30-tych XX w., od 2012 r. zawieszono na niej ruch osobowy, skansen kolejowy wraz z izbą historii, od 2015 r. filia Muzeum Miasta

Marzenin – pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1331 r. kiedy była własnością biskupów gnieźnieńskich; kościół murowany Wniebowzięcia NMP z 1372 r. fundacji arcybiskupa Jarosława Skotnickiego, kilkakrotnie przebudowany, wewnątrz z XVII i XVIII w., drewniana chrzcielnica z herbem Ogończyk z II poł. XVI w., w prezbiterium odnalezione malowidła z poł. XV w.; na cmentarzu cenne nagrobki dawnych właścicieli wsi Wierzchlejskich, Sulimierskich, Piaszczyńskich

Wola Marzeńska – na lewym brzegu Grabi młyn wodny z końca XIX w., w nim turbina wodna sprzed I wojny, obok pozostałości dawnego folwarku: park dworski z altaną, budynek kuźni

Zielęcice – wieś w gminie Łask, po dawnym dworze pozostał zaniedbany park w stylu angielskim, pomnikiem przyrody jest topola kanadyjska o obwodzie 3,7 m; nad rzeką murowany młyn z 1947 r.

Podłaszczce – tzw. nowy cmentarz żydowski założony na pocz. XIX w. na granicy Łasku i wsi Podłaszczce, na powierzchni 1,9 ha zachowanych 80 macew z piaskowca, najstarsze z 1840 r., obecnie teren nieogrodzony, zarośnięty

Łask – miasto na Wysoczyźnie Łaskiej i w kotlinie Szczercowskiej, ok. 18 tys. mieszkańców, nazwa pochodzi od słowa łąz czyli miejsca powstałego po wycięciu i wypaleniu lasu, pierwsza wzmianka z 1356 r., prawa miejskie w 1422 r. uzyskane od Władysława Jagiełły, w XVI w. rozwój miasto przerwany przez potop szwedzki, na przełomie XVIII i XIX w. duże skupisko Żydów, w czasie II wojny zgromadzono w miejscowym getcie ponad 4 ty. Żydów, większość zginęła w obozie w Kulmhof am Ner, od 1957 r. w pobliżu jednostka wojskowa, obecnie 32 Baza Lotnictwa Taktycznego wyposażona w bojowe samoloty F-16, w Łasku urodziła się znana modelka Ilona Felicjańska

- kościół kolegiacki Niepokalanego Poczęcia NMP i św. Michała Archanioła, późnogotycki z 1525 r., po pożarze w 1749 r. przebudowany, bogate wyposażenie wewnątrz w tym w prawej kaplicy alabastrowa renesansowa płaskorzeźba Matki Bożej Łaskiej, obrazy i rzeźby z XVI i XVII w.

- drewniany modrzewiowy kościół św. Ducha z 1666 r. w miejscu wcześniejszego z 1495 r. stojącego w pobliżu przytułku dla starców, w 1811 r. przekazany ewangelikom, do parafii katolickiej powrócił w 1946 r., trójnawowy, konstrukcji zrębowej, oszalowany, z kruchtą pod chórem, w międzywojniu wyposażenie wzbogacono o ozdoby z muszli

- Muzeum Historii Łasku przy pl. 11 Listopada 7

Barycz – wieś letniskowa nad Grabią; nieczynny młyn z lat 20-tych XX w.

Ldzań – wieś nad Grabią, w XVI w. wytapiano tu żelazo z rudy darniowej; osada młyńska Talar z dwoma XIX-wiecznymi młynami

Dobroń – wieś gminna nad Grabią między Pabianicami a Łaskiem, znana od końca XIV w., odnotowana w kronikach Jana Długosza, własność kapituły krakowskiej, po rozbiorach przejęta przez władze pruskie; drewniany kościół św.

Wojciecha z lat 1763-79, wewnątrz trzy barokowe ołtarze, rokokowa chrzcielnica, cenne żyrandole; drewniana dzwonnica o konstrukcji słupowej, dziś znana z siedziby firmy Jantoń, producenta cydru dobrońskiego

Wymysłów Francuski – największy na Ziemi Sieradzkiej cmentarz wojenny z I wojny światowej, spoczywa na nim 654 żołnierzy niemieckich, 71 żołnierzy rosyjskich oraz nieznana liczba żołnierzy o nieustalonej narodowości, wszyscy polegli bitwie o Łódź, która miała miejsce w okresie od 17 do 24 XI 1914 r.

Mikołajewice – wieś pierwotnie w rękach Mikołajewskich; kościół Narodzenia NMP i św. Piotra i Pawła z lat 1711-20, przebudowany na przełomie XVIII i XIX w., drewniany o konstrukcji zrębowej, oszalowany z kwadratową wieżą, murowana neogotycka kaplica, wyposażenie głównie barokowe

Lutomiersk – dawne miasto, obecnie wieś na lewym brzegu Neru, najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z IV okresu epoki brązu, z XI w. pochodzi odkryte cmentarzysko wikingów, prawa miejskie otrzymał w 1274 r. od Leszka Czarnego, księcia sieradzkiego, w XVI w. odbywały się tutaj synody ariańskie, w 1650 r. Jędrzej Grudziński sprowadza reformatów, którzy przebudowują zamek na klasztor, od XVIII w. liczną grupą mieszkańców byli Żydzi, w 1870 r. traci prawa miejskie, od 1929 r. z Łodzi prowadzi linia tramwajowa (nr 43A); kościół parafialny MB Szkaplerznej z XVIII w. z dzwonnica; zespół klasztoru reformatów, obecnie salezjanów w miejscu dawnego zamku, kościół pw. NMP z XVIII w. i zabudowania klasztoru, obecnie siedziba Salezjańskiej Szkoły Muzycznej; na rozstaju w południowej części wsi trzy krzyże strzegące przed „morowym powietrzem”; most tramwajowy nad Nerem

Kazimierz – wieś a dawniej miasto nad Nerem, pierwsza wzmianka z 1261 r., prawa miejskie uzyskał przed 1288 r., istniała tutaj komora celna na drodze z Krakowa do Torunia, od poł. XVIII w. upadek miasta z powodu bliskości konkurencyjnego Lutomierska, w 1870 r. traci prawa miejskie; zachowany układ przestrzenny, rynek i uliczki z niego wybiegające; zespół ponad 200-letnich stodoł na wschód od centrum; kościół pw. św. Jana Chrzciciela neogotycki z lat 1902-10 wg projektu Józefa Piusa Dziekońskiego z barokowym wyposażeniem z poprzedniej świątyni, ślady po pociskach artyleryjskich z 1914 r.

Babice – budynek dawnej kuźni z pocz. XX w., dawny cmentarz ewangelicki na pd. od drogi z zachowanymi kilkunastoma nagrobkami i bramą

Rąbinek – przy czerwonym szlaku, w lesie, dawny cmentarz ewangelicki z kilkunastoma zachowanymi polami grobowymi

Rezerwat Torfowisko Rąbień – rozległa dolina między wydmami z dawniej eksploatowanym torfowiskiem, od 1988 r. rezerwat chroniący mszar torfowcowo-wielniankowy i dawne wyrobiska na których następuje wtórna sukcesja roślin szuwarowych, występuje 7 gatunków roślin chronionych i prawie 70 gatunków ptaków a także płazy w tym żaba jeziorkowa; faunę i florę przybliża ścieżka edukacyjna im. Włodzimierza Puchalskiego

Aleksandrów Łódzki – najstarsze ślady osadnictwa odkryte na wydmach wokół torfowiska „Rąbień” pochodzą sprzed 8 tys. lat, na przełomie IX i X w. był to obszar osadnictwa plemienia Łęczycan, w XII-XIII w. wokół istniało kilka wsi, w 1816 r. właściciel średniowiecznej wsi Brużycy Wielka Rafał Bratoszewski zakłada na południe od niej nową osadę, wytyczono prostokątny rynek i kilka ulic, autorem planu był Bernard von Schuttenbach, w 1822 r. osada otrzymała prawa miejskie i nazwę Aleksandrów ku czci „miłościwie panującego cesarza Wszechrosji”, car odwiedził miasto w maju 1825 r., w mieście osiedlali się głównie tkacze i sukiennicy, w skutek konkurencji pobliskiej Łodzi w 1869 r. traci prawa miejskie, pierwsza mechaniczna fabryka pończoch powstaje w 1888 r., w 1909 r. połączono Aleksandrów z Łodzią linią tramwajową, od 1924 r. ponownie miasto, obecnie liczy ok. 20 tys. mieszkańców

- kościół rzymskokatolicki pw. św. Archaniołów Rafała i Michała z lat 1816-18, pierwotnie klasycystyczny, przebudowany w latach 20-tych XX w., w latach 30-tych dobudowano dwie neobarokowe 20 m wieże, we wnętrzu ołtarze i wyposażenie późnobarokowe, pod posadzką pochowano założyciela miasta Rafała Bratoszewskiego

- dawny kościół ewangelicko-augsburski z 1828 r., klasycystyczny, elewacja zdobiona pilastrami, fryzami, płaskorzeźbioną postacią bogini Nike i aniołów, po niedawnym remoncie Ekumeniczne Centrum Dialogu Religii i Kultur, obok dawny dom pastora, obecnie biblioteka

- dawny rynek, obecnie pl. Kościuszki z pomnikiem założyciela, terenami zielonymi i zachowanymi śladami dawnego torowiska tramwajowego

- ratusz miejski klasycystyczny z 1824 r. przy południowej pierzei rynku, prawdopodobnie projektu Jakuba Kubickiego, na szczycie maska Temidy i rok budowy

- dawne jatki miejskie proj. Henryka Marconiego klasycystyczne, rozebrane i odbudowane od podstaw w 1998 r., od frontu podcienia, obecnie siedziba władz miasta i banku

- cmentarze katolicki i ewangelicki przy ul. Wojska Polskiego, neogotycka brama z lat 30-tych XX w., kwatera żołnierzy niemieckich poległych w bitwie o Łódź w końcu 1914 r.

- cmentarz żydowski przy ul. Górnej, założony w 1822 r., miejsce spoczynku cadyków z rodziny Danzigerów i Henocha Henicha przywódcy chasydów z Góry Kalwarii, miejsce pielgrzymek chasydów z całego świata

Las Okręglik – las na terenie Zgierza przy granicy z Łodzią, miejsce masowych egzekucji w latach 1939-42 inteligencji, działaczy niepodległościowych, harcerzy; pomnik upamiętniający zamordowanych harcerzy

Trasa nr 2 „Diabła Boruty”

Boruta

diabeł mieszkający w podziemiach zamku w Łęczycy, może przybierać różne postacie, m.in. szlachcica z długimi, czarnymi wąsami, czarnymi oczami, ubranego w kontusz pod którym chowa ogon i czapce skrywającej rogi; ptaka z ogromnymi skrzydłami, głównie latającego nad okolicznymi mokradłami; młynarza rozdającego w nocy mąkę; ryby z rogami w nurtach Bzury; sowy latającej nad łączycyckim zamkiem i wielu innych; według legendy pierwotnie był szlachcicem żyjącym w XIV w., ok. 1360 r. wyciągając z błota karetę z królem Kazimierzem Wielkim otrzymał na własność zamek w Łęczycy, w podziemiach zamku do dziś pilnuje skarbu, *jako prawdziwy mężczyzna ukazywany także na obrazach i w rzeźbach jako podrywacz młodych dziewczyn*

Pradolina Warszawsko-Berlińska

wklęsła forma terenu położona równoleżnikowo od Warszawy do Berlina, powstała podczas cofania się lądolodu po okresie zlodowacenia północno-polskiego, poprzez tworzenie się wielkich rzek w wyniku topnienia lądolodu teren został wypłaszczony, szerokość doliny dochodzi do 20 km, obecnie wykorzystują ją na swoje doliny odcinki rzek: Bzura, Ner, Warta, Obra, Odra, Sprewa

Kutno – miasto nad rzeką Ochnią dopływem Bzury, liczy ok. 45 tys. mieszkańców, ważny węzeł drogowy i kolejowy, siedziba Europejskiego Centrum Małej Ligi Baseballowej, powstało na przełomie XIII i XIV w., w 1386 r. wsi nadano prawa handlowe, w 1432 r. miejskie, ożywienie miasta nastąpiło po jego zakupie przez Andrzeja Hieronima Zamoyskiego, król August III w 1750 r. nakazał wybudowanie domu podróźnego na trakcie z Wiednia do Warszawy co znacznie podniosło prestiż, w 1753 r. miasto doszczętnie się spaliło, w 1806 r. przejęte przez wojska napoleońskie, od 1862 r. posiada połączenie kolejowe, w dniach 15-16 listopada 1914 r. w bitwie pod miastem wojska niemieckie po zwycięstwie nad armią rosyjską „otworzyły” sobie drogę do Warszawy, w latach 1919-21 jako instruktor z francuskiej misji wojskowej przebywał Charles de Gaulle, między 9 a 12 września 1939 r. rozgrywała się bitwa nad Bzurą między armiami „Poznań” i „Pomorze” a 8 armią gen. Blaskowitza, co rok odbywa się Święto Róży

- Stare Miasto z dwoma rynkami połączonymi ul. Królewską, z kamienicami z XVIII i XIX w.
- dawny ratusz w stylu klasycystycznym projektu Bonifacego Witkowskiego, obecnie Muzeum Regionalne
- Pałac Saski, pocztowy, z XVIII w., w 1812 r. miejsce zatrzymania się w drodze z Rosji Napoleona
- kaplica grobowa rodziny Mniewskich w parku im. Wiosny Ludów, obecnie Muzeum Bitwy nad Bzurą

- zespół pałacowy Gierałty, dawnych właścicieli miasta, wybudowany w latach 80-tych XVIII w., dziś siedziba szkoły muzycznej
- kościół św. Wawrzyńca z 1886 r. projektu Konstantego Wojciechowskiego, neogotycki, bazylikowy, z dwoma wieżami, wewnątrz ze starszym wyposażeniem

Witów – ruina dworu murowanego z końca XIX w.

Nowe – wieś na wschód od Krośniewic, drewniany kościół św. Floriana z 1775 r., obok drewniana dzwonnica

Krośniewice – miasto dawniej na skrzyżowaniu dróg krajowych nr 1 i 2, obecnie otoczone obwodnicą, prywatne szlacheckie miasto lokowano w roku 1452, do 1945 r. w rękach prywatnych, od 1870 do 1926 r. pozbawione praw miejskich, od 1915 r. stacja węzłowa kolejki wąskotorowej; klasycystyczny zajazd, w nim muzeum im. Jerzego Dunin-Borkowskiego (Hetmana Kolekcjonerów Polskich), zespół pałacowo-parkowy Rembieleńskich z II poł. XIX w., neogotycki kościół parafialny pw. WNMP

Głazów – wieś na pd.-zach. od Krośniewic, należała na przełomie XVIII i XIX w. do Brudzińskich; zachowane pozostałości dworu w formie murowanego skrzydła z 1914 r., piętrowa siedziba zarządcy majątku, zabudowania gospodarcze: stajnie, stodoły, obory, kuźnie, kurniki, psiarnia, trzy budynki mieszkalne i trzy czworaki, park krajobrazowy o pow. 4 ha

Bielice – dwór z ok. 1863 r. drewniany, otynkowany, nakryty tzw. dachem polskim, do niedawna w ruinie, obecnie w rękach prywatnych, gruntownie wyremontowany w 2013 r., nieliczne drzewa wokół

Jankowice – klasycystyczny dwór z XIX/XX w., obecnie szkoła, rozległy park ze starodrzewem i stawem

Głogowa – wieś przy drodze z Krośniewic do Grabowa; dwór z II poł. XIX w., w centralnej części ryzalit z boniowanym tympanonem i tarasem, układ wnętrza dwutraktowy, park ze starodrzewem i aleja lipowa a także mostek, stawy i pozostałości altany nawiązującej do Świątyni Dumania w Puławach

Lubno – wieś w gminie Daszyna przy dawnej linii kolei wąskotorowej; eklektyczny dwór obecnie opuszczony z otaczającym go parkiem ze stawem

Nowa Sobótka – neogotycki kościół mariawicki z 1907 r. pw. Świętego Mateusza Apostoła i Ewangelisty; początki mariawityzmu w Sobótce to rok 1905 i przybycie ks. Jana Kowalskiego, który wypowiedział posłuszeństwo kościołowi rzymsko-katolickiemu, obecnie wraz z parafią w Kadzidłowej oba kościoły przynależą do diecezji śląsko-łódzkiej kościoła mariawitów

Stara Sobótka – wieś między Łęczycą a Kłodawą o średniowiecznym rodowodzie; kościół pw. św. Mateusza Apostoła i św. Rocha z ok. 1879 r., cmentarz parafialny z XVII w. z kaplicą z poł. XIX w.

Jastrzębia – wieś przy drodze do Kadzidłowej; fundamenty dawnego,

drewnianego dworu z XIX w., murowany spichlerz zamieniony na dom mieszkalny

Kadzidłowa – wieś w gminie Grabów, pierwszy raz wspomniana w Księgach Ziemskich Łęczyckich w 1406 r., przez wieki zmieniała właścicieli, którymi byli m.in. Trojan z Grabowa, Kadzidłowscy, Koszutscy, w 1912 r. dwór, sad i staw kupili mariawici, kościół wybudowali w 1928 r.

Srebrna – wieś na północ od Grabowa; dwór z II poł. XIX w., murowany, klasycystyczny, do 1939 r. własność rodziny Budnych, po wojnie przejęty przez PGR, obecnie nieużytkowany, w parku kilka dębów pomników przyrody

Besiekiera – wieś na płn.-zach. od Grabowa; ruiny zamku rycerskiego z przełomu XV i XVI w., zbudował go jeden ze stolników brzeskich – Mikołaj Sokołowski z Wrzącej lub Wojciech Sokołowski, w poł. XVII w. zamek zakupił kasztelan i wojewoda brzesko-kujawski Jan Szymon Szczawiński, który go rozbudował, w roku 1731 pożar niszczy zamek, po niewielkim remoncie funkcjonował tylko dom mieszkalny, od poł. XIX w. obiekt popadał w ruinę, po II wojnie zakonserwowano całość jako trwałą ruinę; zamek stał na sztucznie usypanym kopcu otoczonym wodą, miał kształt czworoboku o wymiarach 40x38 m, na kamiennych fundamentach wybudowano ceglany zamek, elementami budowli były mur obwodowy, kwadratowy budynek bramny, domek mieszkalny, z czasem dobudowano w części południowej budynki pomocnicze a po zach. i wsch. stronie murów krużganki, do dziś przetrwały mury zewnętrzne, budynek mieszkalny do wysokości pierwszego piętra i 18 m fragment wieży bramnej

Polamy – przy leśnej drodze pozostałość cmentarza ewangelickiego z dużym drewnianym krzyżem

Mniewo-Parcela – wieś w woj. wielkopolskim, ok. 1,5 km od granicy z woj. łódzkim; dwór z ok. 1860 r., obecnie w rękach prywatnych z pozostałościami dworskiego parku

Pieczew – wieś przy granicy woj. łódzkiego i wielkopolskiego; kościół drewniany z 1747 r. pw. św. Stanisława Biskupa rozbudowany w końcu XIX w., jednonawowy, konstrukcji zrębowej, orientowany, z boczną zakrystią i kruchtą z boku nawy, dach dwukalenicowy z czworoboczną wieżyczką na sygnaturkę, ołtarz główny późnobarokowy, ołtarze boczne barokowe, ambona rokokowa, w tęczy krucyfiks barokowy, chrzcielnica z I poł. XIX w.

Grabów – miejscowość znana w Polsce z kultywowanej od lat gry w palanta oraz okolicznych upraw cebuli z której powstaje miejscowa zupa cebulowa; pierwsza wzmianka pochodzi z 1332 r., w XIV w. własność szlachecka, w 1416 r. lokacja królewskiego miasta, rozwój miasta został przerwany w pocz. XVI w., miejski charakter zatracił w końcu XVIII w., nowy przywilej uzyskuje w 1800 r. od władz pruskich, w 1870 r. ostatecznie traci prawa miejskie, w lutym 1941 r. Niemcy utworzyli tutaj getto dla Żydów z Łęczycy, w kwietniu 1942 r. wywieziono 1200 osób do obozu zagłady Kulmhof am Ner; w centrum wsi wydłużony rynek

z domami z pocz. XIX w., w pierwszy wtorek po Wielkanocy odbywają się nim rozgrywki w palanta, klasycystyczny kościół św. Stanisława Biskupa z 1838 r., w ołtarzu głównym obraz patrona św. Stanisława ze Szczepanowa z pocz. XIX w., dawna synagoga obecnie budynek gospodarczy; we wrześniu odbywają się Dni Cebuli

Regulamin gry w palanta

Boisko o wymiarach 25x60 m przedzielone linią środkową.

1. Liczba graczy - dwie drużyny po 7 do 15 graczy.
2. Przybory - palant okrągły lub płaski i piłka palantowa o średnicy 5 do 7 cm.
3. Losowanie przez matki pola "nieba" i "piekła".
4. Cel gry: drużyna podbijająca stara się jak najdłużej utrzymać na "niebie" przez celne podbijanie piłki palantem i ukończenie biegu. Drużyna będąca na polu "piekło" dąży do uzyskania pola "niebo". W tym celu stara się schwytać piłkę w ręce, lub trafić biegnącego gracza, z pola "niebo" albo też przerzucić piłkę na stronę "nieba" by w ten sposób wstrzymać możliwie najwięcej graczy na "piekle".
5. Ustawienie graczy - drużyna "nieba" ustawia się przed linią "nieba" a drużyna "piekła" za linią środkową.
6. Czas trwania gry dwa razy po 20 minut.
7. Zasady gry - gracze znajdujący się na "niebie" odbijają piłkę za linią środkową przy pomocy palanta.

Podbicie jest ważne jeśli:

- piłka przeleciała nad ziemią lub po ziemi linię środkową,
- piłka została dotknięta przez gracza, i nie przekroczyła linii środkowej drogą powietrzną lub po ziemi (tzw. trzonek może być powtórzony trzy razy).

Podbicie jest nieważne jeśli:

- podbijający wypuści palanta z ręki,
- sam sobie nie podrzuci piłki,
- nie trafi palantem w piłkę.

Po podbiciu piłki gracz który przebił piłkę za linię środkową, ułożywszy kij palantowy na linii "nieba" i biegnie do linii piekła z możliwością zatrzymania się na linii środkowej i stamtąd bezpośrednio wraca na linie "nieba" za co drużyna otrzymuje jeden punkt, a on sam ma prawo do dalszej gry na "niebie".

Gracz który nie trafi w piłkę czeka, aż uzyska prawo do biegu po dobrym odbiciu następnego gracza, z którym biegnie jednocześnie. Kto ukończy bieg nie z własnego odbicia nie uzyskuje punktu dla swojej drużyny tylko prawo do odbicia w następnej kolejce. Po odbiciu piłki gracz może wykonać swój bieg etapami, a więc do linii środkowej, i dalej do linii końcowej "piekła" a następnie powrót całego odcinka do linii "nieba". Matka "nieba" ma prawo do trzykrotnego odbicia przy czym bieg swój mogą wykonać zawodnicy którzy wcześniej niepoprawnie odbili piłkę. Matka która obiegnie drogę po swym odbiciu zdobywa trzy punkty. Matka ma prawo do dziewięciu tzw. trzoneków.

Drużyna znajdująca się na polu "piekła" stara się schwytać każdą podbitą piłkę. Schwytnięcie piłki w ręce w locie daje prawo do zmian pola gry, a także po ubiciu

biegnącego zawodnika "nieba". Jeżeli zawodnik ubijany złapie piłkę w ręce biegnąc ubicie jest nieważne i wraca na poprzednie pole. Gracze starają się ubić biegnących piłką schwytaną lub podniesioną z ziemi.

Ubicie jest ważne jeśli piłka dotknie biegnącego gracza. Ubicie jest nieważne jeśli nastąpi za linią "piekła" lub "nieba" lub gdy wcześniej piłka odbije się o ziemię. Za trafienie gracza jak i za złapanie piłki drużyna "piekła" przechodzi na linię nieba. Jeżeli żaden z graczy będących na "niebie" nie ma prawa podbijania np. przy nie umiejętnym podbijaniu piłki, również następuje zmiana ustawienia drużyn.

O zwycięstwie decyduje ilość punktów uzyskanych w określonym czasie lub ustalonym przed rozpoczęciem gry (np. 5, 10 min.).

Król Palanta – Adam Rapacki

Byszew – wieś na pd.-zach. od Grabowa, klasycystyczny dwór z II poł. XIX w. w parku, pozostałe budynki zespołu dworskiego także z XIX w.

Zbylczyce – wieś na pn. od Świnic Warckich, zachowany dawny kopiec na którym stał dwór a w XVIII w. browar, istniejący dwór klasycystyczny z 1850 r. wzniesiony dla Jana Huissona, następnie w rękach Wyganowskich i Orzechowskich, do 1990 r. zajmowany przez szkołę, obecnie mieszkania

Gusin – pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z XV w.; ruiny dworu z I poł. XIX w. w którym w latach 1872-77 mieszkała z mężem i dziećmi Maria Konopnicka, wówczas Jarosław Konopnicki dzierżawił miejscowy folwark, tutaj powstał poemat „W górach”, który dla recenzującego go ze Stanów Zjednoczonych Henryka Sienkiewicza był „słowiczym głosikiem”, po rozstaniu z mężem z Gusina Konopnicka wraz z dziećmi przeniosła się do Warszawy, wyjazd utrwaliła w wierszu „Przed odlotem”

„Przed odlotem”

Z jaskółką czarną rzucam gniazdko moje,
Wioskę zieloną...
Przedemną lecą jakieś niepokoje
Chmurką spłoszoną...
Słońce mi w drogę daje złotą smugę,
Gdzie ścieżka płowa,
A łąka za mną szle błękitną strugę,
Szepcząc: „bądź zdrowa!”
Porzucam wszystko, idę w świat daleki!
Tylkobym rada
Wziąć z sobą szumy srebrzyste tej rzeki,
Co hucząc spada...
Przejrzysty lazur szerokiej przestrzeni,
I oddech wolny,

I chłód ożywczy świeżych leśnych cieni,
I kwiat ten polny...
Tylkobym chciała tej brzozy płaczącej
Wziąć z sobą smutki,
I parów we mgłach wilgotnych dyszący,
I niezabudki...

Wieczorną gwiazdę, co w ciszy błękitu
Pała milcząca...
I srebrne hasła, i błyski przedświt
O wschodzie słońca.
Tylkobym w kielich z białego powoju
Rosy wziąć rada,
I znane szepty lubego mi zdroju,
Co przez sen gada...
Echo fujarki, chrzęst kosi na łące,
Piosnkę żniwiarzy...
I słówko bratnie, serdeczne, gorące:
„Niechaj Bóg darzy!”

Świnice Warckie – wieś, siedziba gminy, położona w pobliżu autostrady A2, pierwsza pisemna wzmianka z 1301 r., w 1458 r. opisywana jako miasto; bezstyłowy kościół św. Kazimierza z 1859 r., wewnątrz trzy ołtarze barokowe, w nim ochrzczono Helenę Kowalską, późniejszą siostrę Faustynę, obok sztuczna grotta, na cmentarzu grób rodziców św. Faustyny, dwór z 1910 r. Kazimierza Karwowskiego, ówczesnego właściciela wsi, parterowy z poddaszem, od kilku lat niezamieszkały, obok pomnik przyrody - dąb szypułkowy

Głogowiec – wieś w pobliżu Świnic Warckich, miejsce urodzenia 25 sierpnia 1905 r. św. Faustyny Kowalskiej, właściwie Heleny Kowalskiej, trzeciej z dziesięciorga dzieci Stanisława Kowalskiego i Marianny z domu Babel, od 1921 r. przebywała w Aleksandrowie Łódzkim, w latach 1922-24 w Łodzi gdzie w 1924 r. doznała pierwszego widzenia umęczonego Jezusa, który wydał jej polecenie wstąpienia do zakonu, wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia, głosicielka kultu Miłosierdzia Bożego, zmarła w 1938 r. w Krakowie; w zachowanym domu urodzenia odtworzono wnętrze z pocz. XX w.

Stemplew – wieś odnotowana po raz pierwszy w 1412 r., była wsią szlachecką lokowaną na prawie niemieckim, dworek z lat 30-tych XX w. przebudowany, obecnie zajmuje Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy

Uniejów – miasto nad Wartą, ok. 3 tys. mieszkańców, od 2012 r. ma status uzdrowiska dzięki wydobywaniu gorących wód solankowych, pierwsza wzmianka 1136 r., ok. 1285 r. otrzymuje prawa miejskie, w XIV i XV w. siedziba biskupów gnieźnieńskich, w 1836 r. dobra uniejowskie otrzymał rosyjski generał Karol von Toll w nagrodę za rozbitcie oddziałów powstańczych; zamek z lat 1360-65 w miejscu fortalicji drewnianej wybudowany przez abp Jana Bogorię Skotnickiego, kilkakrotnie przebudowany, dziś mieści hotel i restaurację oraz

centrum konferencyjne, park przy parku z II poł. XIX w., gotycki kościół pw. WNMP z XIV w., przebudowany w XVI w., ołtarze boczne z XVII w., sarkofag z brązu bł. Bogumiła, kompleks basenów z wodą termalną, Zagroda Młynarska czyli mały, żywy skansen

Spycimierz – wieś nad Wartą, nazwa pochodzi od słowiańskiego imienia Spycimir, pierwsza wzmianka pochodzi z Kroniki polskiej Galla Anonima, był tu gród pierścieniowy otoczony wałem drewniano-ziemnym z drewnianym ostrokołem, w XIV w. utracił znaczenie na rzecz Uniejowa, obecna wieś o kształcie wielodrożnicy znana jest z układanych w Boże Ciało dywanów kwiatowych

Bronów – wieś od XVII w. własność Konopnickich, w 1862 r. zamieszkała tutaj Maria Konopnicka i tutaj urodziła sześcioro dzieci, po 10 latach przeniosła się z rodziną do Gusina, obecny późniejszy murowany dworek mieści muzeum im. Marii Konopnickiej, w nim stare dokumenty, fotografie, rękopisy i książki poetki, dawne pomoce szkolne i sprzęty oraz meble z epoki

Wartkowiec – wieś na zachodnim brzegu Neru, ślady osadnictwa nad Nerem pochodzą z neolitu, pierwsza informacja o wsi pochodzi z roku 1331 kiedy została spalona przez Krzyżaków, od XV w. istniała tutaj parafia; kościół współczesny, stary drewniany kościół w 1997 r. przeniesiono do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach, na cmentarzu neogotycka kaplica pw. Pana Jezusa Ukrzyżowanego z 1883 r. z kryptą ze szczątkami dawnych właścicieli Gostkova i Neru

Ner – wieś na zachodnim brzegu rzeki o tej samej nazwie, park podworski, pozostałość nieistniejącego dworu piętrowego w miejscu wcześniejszego dworu obronnego otoczonego fosą

Stary Gostków – wieś na prawym brzegu Neru, siedziba gminy Wartkowiec; zespół pałacowo-parkowy Grudzińskich, pałac z 1802 r. wg projektu Hilarego Szpilowskiego, klasycystyczny z czterokolumnowym portykiem w fasadzie i półkolistym ryzalitem od strony ogrodu, we wnętrzach klasycystyczne polichromie wykonane w technice temperowej przedstawiające pejzaże, amorki, medaliony z wyobrażeniami czterech pór roku, postaciami Demeter i Zeusa, drewniane posadzki we wzory, w pokojach na parterze piece, na piętrze kominki, obecnie siedziba urzędu gminy, wokół park krajobrazowy z pomnikowymi modrzewiami europejskimi, wiązami szypułkowymi, klonami i grabami, niektóre drzewa porasta bluszcz, przy rondzie na potężnym głazie tablica upamiętniająca bitwę z 29 X 1914 r.

Wolka – osada nad Nerem, zagroda młyńska złożona z drewnianego trzykondygnacyjnego młyna z 1905 r., obecnie o napędzie elektrycznym i domu młynarza z 1925 r., w pobliżu niewielka elektrownia wodna

Pelczyska – wieś na zachód od drogi nr 703 i na północ od autostrady A2, zachowane dwa grodziska stożkowate z XIV-XV w., dwór z przełomu XIX i XX

w., piętrowy, murowany z czworoboczną wieżyczką, wokół pozostałości parku i dawnego folwarku

Leźnica Mała – kościół pw. św. Marii Magdaleny z 1784 r., drewniany o konstrukcji zrębowej, oszalowany, orientowany, jednonawowy, od północnej strony kaplica murowana z 1869 r. ze stylizowaną attyką, ołtarz manierystyczny z wczesnobarokowymi rzeźbami 4 świętych z archikolegiaty w Tumie, w ołtarzach bocznych obrazy św. Marii Magdaleny i św. Rocha, średniowieczna kropielnica z Tumu; cmentarz parafialny z grobowcem rodzin Borzęckich i Czarneckich, dwa pomnikowe wiązzy szypułkowe

Łęczycza – miasto przy ujściu Bzury do pradoliny warszawsko-berlińskiej, ok. 14 tys. mieszkańców, istniejący od X w. gród w Tumie zapoczątkowuje osadnictwo, przed 1267 r. lokacja na obecnym miejscu, stolica księstwa łęczyckiego, w XVI w. rozwój ośrodka handlowo-rzemieślniczego, w 1793 r. po włączeniu do zaboru pruskiego likwidacja województwa łęczyckiego, po II wojnie św. powstaje zagłębie rudy żelaza istniejące do 1992 r.

- Zamek Królewski z czasów Kazimierza Wielkiego, na kamiennych fundamentach z czerwonej cegły, zachowana wieża bramna z budynkiem mieszkalnym, osmiokątna wieża i XIX w. prochownia, obecnie za zamku Muzeum Ziemi Łęczyckiej ze stałą wystawą dotyczącą legendarnego diabła Boruty, miejsce turniejów rycerskich i Ogólnopolski Przegląd Piosenki Turystycznej NOCNIK

- kościół farny pw. św. Andrzeja Apostoła wybudowany z fundacji Kazimierza Wielkiego, zatriebił gotycki charakter po przebudowach, wewnątrz zbarokizowano, w XIX w. sklepienia naw bocznych zastąpiono płaskimi stropami, w głównym ołtarzu obraz patrona, liczne obrazy i rzeźby z XVIII w., kaplica Szczawińskich z II poł. XVIII w. będąca przedłużeniem południowej nawy, dzwonnica kryta dachem namiotowym, która jest pozostałością dawnej baszty obronnej

- zespół klasztorny bernardynów z XVII w., jednonawowy kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z wyposażeniem z XVII-XVIII w., klasztor

- zespół klasztorny dominikanów pierwotnie z XIV w., kilkakrotnie przebudowany, przekształcone zabudowania na jedno z najcięższych więzień w Polsce przeznaczone dla 450 skazanych, maksymalnie w okresie międzywojennym więziono ok. 1200 osób, od 1981 r. więziono członków „Solidarności”, zamknięte w 2006 r. i przeznaczone na sprzedaż, było scenariem do takich filmów jak „Vabank”, „Git”, „Papusza”

- ratusz klasycystyczny z końca XVIII w.

Kwiatkówek – wieś w pobliżu Łęczycy, skansen „Łęczycka Zagroda Chłopska” otwarty w 2013 r., składa się z chałupy, wielofunkcyjnego budynku inwentarskiego, stodoły, wiatraka kozłowego, olejarni, kuźni, pieca chlebowego, pieca garncarskiego, studni z żurawiem i mniejszych elementów w tym rzeźb kobiecego zespołu słusznych rozmiarów :-)

Tum – wieś na wschód od Łęczycy, na drugim brzegu Bzury, od X do XIII istniał

tutaj gród, obecnie widoczne wzniesienie zwane Szwedzką Górą, archikolegiata NMP i św. Aleksego z XII w., jedna z najstarszych polskich budowli, wspaniały przykład sztuki romańskiej, zbudowana z granitu, piaskowca i kamienia polnego, w nawach bocznych dominuje styl gotycki, po II wojnie odbudowana po zniszczeniach i pożarach, które pozbawiły kościół dachu, ostatnie prace zakończono w 2008 r., kościół filialny pw. św. Mikołaja, drewniany z 1761 r.

Leśmierz – wieś w gminie Ozorków, w XVI w. należała do szlachcica Nieśmierskiego, w 1838 r. bracia Bogusław i Wilhelm Werner wybudowali cukrownię

Góra Świętej Małgorzaty – pierwsza pisemna wzmianka z 1145 r., nazwa przypisywana jest legendzie o św. Małgorzacie, która w czasie burzy, w nocy, znalazła schronienie we wsi za co następnego dnia usypała kopiec w środku wsi na którym powstał kościół, wyniesienie jest pochodzenia polodowcowego i wznosi się 30 m wyżej niż otaczający teren, kościół murowany, jednonawowy, sprzed 1250 r., przebudowany w XV w., w części pd.-zach. widoczne gotyckie cegły

Solca Mała – wioska indiańska „Tatanka” (w języku lakota - bizon), poza tipi zobaczyć można tutaj indiańską ziemiankę i rękodzieło, tatanka to także nazwa koktajlu na bazie żubrówki z sokiem jabłkowym i cynamonem

Solca Wielka – wieś w XII w. własność arcybiskupów gnieźnieńskich, nazwa pochodzi od warzelnii soli, neogotycki kościół św. Wawrzyńca z lat 1903-09, na cmentarzu kaplica św. Wojciecha z 1863 r.

Śliwniki – dawny folwark z końca XIX w.

Parzęczew – wieś nad Gnidą, pierwotnie książęca, założona przez rodzinę Pomianów, w 1421 r. otrzymał prawa miejskie dzięki przywilejowi Władysława Jagiełły jako miasto prywatne Wojciecha Parzęczewskiego, nigdy jednak nie przekroczył 1 tys. mieszkańców, utracił prawa miejskie w 1870 r., kościół pw. WNMP z lat 1804-10, przebudowany w 1878 r., centralne miejsce we wnętrzu zajmuje malowidło przedstawiające Golgotę Wincentego Łukasiewicza, polichromie na ścianach namalowane przez ucznia Jana Matejki - Aleksandra Przewalskiego, na cmentarzu kościół św. Rocha z I poł. XVII w., modrzewiowy, kryty gontem

Chociszew – wieś nad Bzurą z drewnianym młynem z 1918 r., obecnie odsunięty od rzeki wykorzystuje tylko energię elektryczną, Park Edukacyjno-Rozrywkowy „Indianie Świata”

Pustkowa Góra – ośrodek jazdy konnej „Tabun”, poza jazdą konną i przejażdżką bryczką na miejscu mini-muzeum, w nim kolekcja pojazdów konnych i dawne narzędzia rolnicze

Grotniki – wieś letniskowo-wypoczynkowa, powstała w 1924 r. wraz z linią kolejową z Łodzi do Kutna, wcześniej w 1905 r. gen. Michał Kurys carski

zarządca okolicznych lasów wybudował tutaj swój pałacyk, po I wojnie światowej własność Jungowskich, w latach 20-tych rozparcelowali teren na działki, kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1933-38, rozbudowany w latach 2003-06, najbardziej znanym mieszkańcem wsi jest piosenkarz Krzysztof Krawczyk

Rezerwat Grądy nad Lindą – rezerwat przyrody o pow. 56 ha, florystyczny, krajobrazowy i leśny, chroni kompleks źródeł i wysięków, obejmuje fragment rzeki Lindy i jej dopływ, porośnięty grądami i łęgami

Las Krogulec – las na terenie Zgierza z cmentarzem z czasów I wojny św.

Trasa nr 3 „Nadpilicka”

Pilica - rzeka o długości 319 km, najdłuższy lewy dopływ Wisły, wypływa 6 km na wschód od ruin zamku w Ogrodzieńcu, do Żarnowca płynie na wschód, następnie na północ, opływa zachodni kraniec Pasma Przedborsko-Małoskiego, poniżej Sulejowa zatacza łuk i płynie przez Zalew Sulejowski, uchodzi 20 km od Warki, ważniejsze miasta nad nią to Pilica, Koniecpol, Przedbórz, Tomaszów Mazowiecki, Nowe Miasto nad Pilicą

Radomsko – miasto na Wyżynie Przedborskiej, nad rzeką Radomką, ok. 47 tys. mieszkańców, pierwsza pisemna wzmianka pochodzi z 1243 r., w 1266 r. Leszek Czarny nadaje prawa miejskie, w XIV w. odbywają się zjazdy szlachty, w 1846 r. przez miasto przeprowadzono linię Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, w XIX w. rozwój przemysłu i powstanie fabryki metalurgicznej, mebli giętych

- kolegiata św. Lamberta w stylu neobarokowym z lat 1869-76, od frontu trzy wieże, budynek i ołtarze projektu Konstantego Wojciechowskiego, rzeźby Chrystusa Odkupiciela Świata, świętych Piotra i Pawła dłuta Andrzeja Pruszyńskiego

- kościół Podwyższenia Krzyża Świętego oo. franciszkanów z 1328 r. przebudowywana, nowa świątynia odbudowana po pożarze z gotyckim prezbiterium, wieża dobudowana w XVIII w., wyposażenie barokowe, w ołtarzu głównym rzeźba Chrystusa na krzyżu z XVIII w., nad nią symbol Golgoty - złote skały, w wieńczących narożnikach św. Grzegorz Wielki i św. Augustyn

- kościół św. Marii Magdaleny z 1789 r. drewniany, konstrukcji zrębowej z murem prezbiterium, dach kryty gontem, wieżyczka na sygnaturkę, po remoncie z końca XX w.

- ratusz z 1857 r. w stylu romantycznym, obecnie zajmowany przez Muzeum Regionalne

- kamienice z XVII w. przy ul. Reymonta, Kościuszki, Żeromskiego i pl. 3 Maja

Wygoda – wieś przy drodze z Radomska do Gidli, pomnik upamiętniający śmierć 20 osób z AK i AL oskarżonych o akcję sabotażową w hucie „Raków” w 1943 r., skansen pszczelarski z kolekcją kłód dębów upodobnione do leśnych postaci

Pławno – wieś nad Wartą, znana od XIII w., wówczas własność zakonu klarysek, po zniszczeniach przez Tatarów i Jaćwingów przekazana na rzecz kapituły wrocławskiej, potem w rękach Przerębskich, miasto do 1870 r., od XVI w. wykorzystywano pokłady kamienia wapiennego, glinki ceramicznej i ogniotrwałej, od 1879 r. funkcjonował tor wyścigów konnych, 19 maja 1881 r. od pożaru jednej stodoły ogniem zajęły się prawie wszystkie budynki we wsi (326 spalonych, 12 uratowanych), dwór z II poł. XIX w. dla księcia Stanisława Lubomirskiego, eklektyczny, obecnie szpital, w zespole dworskim spichlerze, obory, rządówka, zabytkowy park, kościół pw. św. Stanisława z 1881 r., pomnik przyrody - wierzba na drugim brzegu Warty

Gidle – wieś gminna 12 km na południe od Radomska, pierwsze informacje o wsi

w dokumentach z XIII i XIV w.

- zespół klasztorny dominikanów z barokową Małą Bazyliką pw. Wniebowzięcia Marii Panny wg projektu Jana Buszta z lat 1632-56, główny ołtarz rokokowy z 1796 r., kaplice boczne św. Jacka i Matki Boskiej, w maju 1551 r. rolnik Jan Czeczek z ziemi wyorał małą figurkę Matki Boskiej zw. obecnie Madonną Gidelską, do dziś zachowany zwyczaj „kąpiółki” czyli obmywania raz w roku figurki w winie, pielgrzymi zabierają to wino na znak wiary w moc Matki Boskiej
- modrzewiowy kościół z przełomu XV i XVI w. pw. św. Magdaleny, jednonawowy, konstrukcji zrębowej, oszalowany, w ołtarzu głównym obraz św. Marii Magdaleny z pocz. XVIII w., w ołtarzach bocznych obrazy św. Rocha, Idziego i Mikołaja
- kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej, barokowy, pokartuzki, z lat 1751-67, wyposażenie późnobarokowe i rokokowe, pamiątka po pustelni kartuzów

Niesulów – siedziba nadleśnictwa Gidle, Ośrodek Szkoleniowy Dydaktyczny nadleśnictwa z izbą edukacyjną, wolerami dla ptaków i oczkiem wodnym

Kobiele Wielkie – wieś gminna, miejsce urodzenia Władysława Stanisława Reymonta, dwa pomniki jemu poświęcone, kościół parafialny pw. św. Anny, neogotycki, przebudowany w XX w., w dużym parku dwór z przełomu XIX i XX w., opuszczony, w parku pomnikowe modrzewie

Babczów – wieś na północny-zachód od Kobieli Wielkich, pomnikowe lipy

Rezerwat Góra Chelmo – rezerwat krajobrazowy i przyrody nieożywionej o pow. 41,31 ha, obejmuje fragment góry Chelmo (320 m n.p.m.) porośnięty lasem mieszanym, zbudowany z piaskowców wraz z prehistorycznym grodziskiem na jej szczycie

Chelmo – wieś na Szlaku Partyzanckim im. „Hubala”, należała do Zadorów, potem do Leżeńskich, kościół pw. św. Mikołaja z XVI w., bezstylowy, wewnątrz nagrobek Jana Leżeńskiego z okresu budowy, pałac w miejscu obronnego dworu z poł. XVI w., przebudowany w XVIII i XIX., teren prywatny

Przedbórz – miasto nad Pilicą, ok. 4 tys. mieszkańców, nazwa pochodzi prawdopodobnie od imienia Przedbor, pojawia się w dokumentach z 1145 i 1239 r., w XIV w. Kazimierz Wielki gród obronny przebudował na zamek, z jego rąk w 1370 r. otrzymał prawa miejskie, miasto i zamek zniszczyli Szwedzi podczas potopu, w 1823 r. Wojciech Lange zbudował pierwszą fabrykę sukna, przed II wojną światową mieszkała duża społeczność żydowska, 27 maja 1945 r. Narodowe Siły Zbrojne dokonały pogromu w wyniku którego zginęło 9 osób, urodzili się tutaj m.in. Jakub Izzak Rabinowicz (1766-1914) zw. „Świętym Żydem”, przywódca chasydzki, od niego wywodzi się dynastia Biała; Jolanta Szymanek-Deresz (1954-2010) prawnik, polityk, posłanka na sejm, szef kancelarii Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, zginęła w katastrofie smoleńskiej; na północny-zachód od miasta wzniesienia zbudowane z jurajskich piaskowców: Kokosia Góra (240 m) i Majowa Góra (246 m)

- Muzeum Ludowe Ziemi Przedborskiej w budynku dawnej karczmy z XVIII w., eksponaty związane z historią i kulturą okolic Przedborza, kuźnia, warsztat bednarski, zbiór obrazów o tematyce sakralnej
- kościół św. Aleksego, po licznych pożarach obecnie w większości barokowy, z cegły i kamienia, w centrum głównego ołtarza obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, sprowadzony z Krakowa w 1618 r.
- pozostałości zamku, fragmenty muru przy ul. Podzamcze
- ratusz klasycystyczny z 1820 r.
- zespół 5 barokowych kapliczek typu słupowego wzniesionych dla ochrony przed cholerą, na wysokich podstawach wysokie słupy zwieńczone tzw. latarniami, w nich figurki świętych

Góra Lesiaka – wzniesienie na południowy-wschód od Przedborza, 268 m n.p.m.

Fajna Ryba – najwyższe naturalne wzniesienie w województwie łódzkim (347 m n.p.m.), leży w Paśmie Przedborsko-Małoskim, na powierzchni utwory mezozoiczne, widoczne fragmenty okopów do których stworzenia została zmuszona miejscowa ludność przez hitlerowców w czasie II wojny św.; *najwyższym wzniesieniem w województwie jest Góra Kamieńska (386 m n.p.m.) powstała jako zwałowisko zewnętrzne Kopalni Węgla Brunatnego Bełchatów w latach 1977-93*

Bukowa Góra – wzniesienie w Paśmie Przedborsko-Małoskim, 336 m, na południowych stokach murawy kserotemiczne

Rezerwat Bukowa Góra – rezerwat leśny o pow. 34,86 ha na zboczach góry Buczyna, chroniony jest las liściasty z drzewostanem bukowym (98%) i chronionymi gatunkami runa (czerniec gronkowy, przytulia wonna, żłobik koralowy), dawny szyb kopalni soli z pocz. XIX w.

Rączki – wieś w woj. świętokrzyskim, między Przedborzem a Włoszczową, kościół pw. św. Trójcy z lat 1864-65, przy drodze do ruin dworu z pocz. XIX w. zabytkowe lipy i olchy

Dęba – wieś przy drodze z Przedborza do Ręczna, na północ od wsi kamieniołom wapienia

Bąkowa Góra – wieś i wzniesienie (280 m) o tej samej nazwie

- ruiny zamku z częściowo odbudowanymi murami, powstał w poł. XV w. w miejscu drewnianego dworu wzniesionego przez Zbigniewa Bąka herbu Zadora, zamieszkiwany do XVIII w., położony na wzniesieniu, piaskowcowy prostokątny budynek miał dwa ryzality, w jednym z nich znajdował się wjazd, obecnie w rękach prywatnych, dostępny dla turystów

- dwór rodziny Małachowskich herbu Nałęcz, wzniesiony w II poł. XVII w., budynek parterowy z łamanym dachem polskim krytym gontem, od frontu portyk barokowy z ozdobnym szczytem, obok spichlerz, *za czasów Kazimierza*

Malachowskiego każdy kto przybywał musiał na powitanie wypić jednym łykiem bardzo% zawartość kielicha zwanego Corda Fidelium

- kościół pw. Świętej Trójcy, gotycki z XV w., rozbudowany w XVII w., obok dzwonnica

- na cmentarzu parafialnym mogiła powstańców styczniowych

Rezerwat Jawora – położony na północnym stoku Bąkowej Góry o pow. 87,19 ha, florystyczny i leśny, chroni stanowiska rzadkich na niżu gatunków roślin leśnych, zbiorowiska łągu podgórskiego i młaki (wypływ wód podziemnych) niskoturzcycowej

Majkowice – na wschód od wsi na niewielkim kopcu miejsce po drewnianej wieży z XIII w.; nad Pilicą pozostałości nasypu ziemnego, słabo widoczne, znielowane w 1944 r. przez Niemców, w tym miejscu stała warownia rodu Nagodzciców-Jelitzyków; ruiny zamku uważanego przez niektórych tylko za dwór, z pocz. XVI w. wzniesiony przez rodzinę Majkowskich-Nagodzciców, na nieregularnym planie powstał dom mieszkalny z dwoma ryzalitami od północy i wschodu, od północnego-zachodu dobudowano okrągłą basztę, przechodzącą kolejno w ośmiokątną i kwadratową, obecnie malownicza ruina z zachowanymi fragmentami baszty, fragmentami ścian i piwnicy, *obecnie teren zamieszkują bociany*

Ręczno – wieś gminna między Przedborzem a Piotrkowem Tryb., ok. 750 mieszkańców, nazwa wywodzi się od słów „Racno gości Cię u nas Panie” kiedy przybył tutaj król Kazimierz Wielki, pierwsza wzmianka o parafii pochodzi z 1399 r., kościół św. Stanisława Biskupa Męczennika z 1618 r. z fundacji Walentyna Raczewskiego w miejscu pierwotnej świątyni, potem kilka razy przebudowany, ostatnio w końcu XIX w., na teren kościoła prowadzi brama-dzwonnica, pomnik ku pamięci żołnierzy 25 pp AK poległych 8 lipca 1945 r. w bitwie pod Majkowicami, na cmentarzu mogiły powstańców styczniowych

Rezerwat Wielkopole – florystyczny i leśny, pow. 42,08 ha, chroni drzewostan jodłowy na północnej granicy zasięgu

Stobnica – wieś nad Stobienką, lewym dopływem Pilicy, nad rzeką młyn wodny z końca XIX w.

Trzy Morgi – wieś letniskowa na lewym brzegu Pilicy, sezonowa stacja harcerska, pomnikowe drzewa: lipy, olchy i dąb

Sulejowski Park Krajobrazowy – utworzony w roku 1994, pow. 17030 ha, obejmuje dorzecze środkowej Pilicy od Bąkowej Góry do Tomaszowa Maz. i zbiornik Sulejowski, symbolem parku jest wieża Opacka klasztoru w Sulejowie, park chroni krajobrazy nadrzeczne Pilicy, Czarnej Malenieckiej, Luciąży, doliny rzek są miejscami bytowania licznych gatunków ptaków w tym rzadkich (kokoszka wodna, sowa uszata), ścisłej ochronie podlega 8 gatunków ryb w tym koza, różanka, strzeb, 35 gatunków roślin podlega ochronie ścisłej, utworzono 11

rezerwatów przyrody w tym: Meszcze, Niebieskie Źródła, Błogie, Las Jabłoniowy, największym terenem koncentracji ruchu turystycznego są brzegi Zalewu Sulejowskiego

Kurnędz – wieś ulicówka, ośrodek wczasowy YMCA nad brzegiem Pilicy, po zachodniej stronie drogi do Sulejowa dwa nieczynne, zalane wodą kamieniołomy wapienia górnopaleozoicznego, w sąsiedztwie czynny jeszcze jeden kamieniołom

Sulejów – miasto nad Pilicą, węzeł dróg krajowych nr 12 i 74, początek osady wiąże się z komorą celną przy przeprawie przez Pilicę, prawa miejskie uzyskuje w poł. XIII w., potwierdzone w 1308 r. przez Władysława Łokietka, zniszczenia miasta i upadek po potopie szwedzkim, w latach 1870-1927 pozbawiony praw miejskich, 4 IX 1939 r. miasto zbombardowane przez Luftwaffe, zniszczone zostało 80% budynków, pod gruzami a potem w obozach zginęło ok. 2 tys. osób, po wojnie odbudowane, głównym zajęciem mieszkańców było wypalanie wapna pozyskiwanego z okolicznych kamieniołomów; kościół pw. św. Floriana z lat 1901-03, neogotycki, ceglany, projektu Feliksa Nowickiego, ołtarz główny i boczny neogotyckie, drugi boczny ołtarz neoklasycystyczny, ołtarz boczny św. Floriana późnobarokowy; na cmentarzu kaplica rodziny Wackowskich z 1811 r.; przy drodze do Piotrkowa pozostałości pieców wapiennych

Sulejów Podklasztorze – część miasta na północ od centrum, zespół klasztorny cystersów, od 2012 r. na liście Pomników Historii, fundatorem klasztoru był książę Kazimierz II Sprawiedliwy, sprowadził zakonników z opactwa Morimond w Burgundii, przekazał także wieś Sulejów, na pocz. XIII w. rozpoczęto budowę kościoła, legenda mówi, że w 1410 r. rycerstwo zdążające pod Grunwald ostrzyło miecze o portal świątyni, od XIV do XVII w. opactwo rozbudowywane, teren otoczono warownym obwodem, kasata zakonu nastąpiła 6 czerwca 1819 r., kościół przeznaczono na potrzeby parafii, pozostałe budynki trafiły do prywatnych właścicieli, prace konserwatorskie w latach 1923-25, 1946-50, od 1981 r. hotel, zwrócone cystersom w 1986 r., renowację zakończono w 2007 r.

- kościół św. Tomasza Kantuaryjskiego, romańska trójnawowa bazylika z transeptem, konsekrowana w 1232 r., zbudowany z piaskowca szydłowieckiego, sklepienia i ściany wewnętrzne ceglane, między ramionami a prezbiterium kaplice, front kościoła zdobi romański portal i rozeta, wnętrze kościoła architektonicznie gotyckie z detalami romańskimi, wyposażenie barokowe i rokokowe, 5 barokowych ołtarzy, dwukondygnacyjne stalle rokokowe, ołtarz główny z 1788 r. dzieło Jana Millmana, w nim obraz Wniebowzięcia Matki Boskiej, po bokach figury ewangelistów, bogato zdobione organy z XVII w.

- klasztor, skrzydło wschodnie z późnromańskim kapitularem, gotyckimi krucyfikami, dekoracje kapitularka romańskie, wewnątrz muzeum o historii tego zakonu i Podklasztorza

- zachowane obwarowania klasztoru, 6 baszt, fragmenty muru, dawny budynek folusza

Jezioro Sulejowskie – sztuczny zbiornik wodny na rzece Pilicy wybudowany w latach 1969-74 poprzez spiętrzenie wody tamą w Smardzewicach, zbiornik miał dostarczać wody pitnej do Łodzi i Tomaszowa Mazowieckiego, pełnił także rolę retencyjną, energetyczną i rekreacyjną, pow. 2700 ha, linia brzegowa 58 km, maksymalna głębokość 11 m, *wiele gatunków ryb chętnych do złowienia na kolację, np. płoć, leszcz, okoń bo rybka lubi pływać ; -)*

Zarzęcin – wieś nad brzegiem jeziora Sulejowskiego z wioską żeglarską i stacją hufca ZHP Łódź-Widzew, pomnik ku pamięci mieszkańców wsi zamordowanych przez hitlerowców w czasie II wojny światowej

Tresta – wieś nad Zbiornikiem Sulejowskim, obecnie o charakterze wypoczynkowym, w pobliżu wsi odnaleziono ślady cmentarzyska z okresu kultury łużyckiej z ponad 300 grobami, drewniany kościół św. Mikołaja z 1781 r. we wsi Tobiasze koło Ujazdu, przeniesiony (w jedną noc!!!) w 1825 r. do Tomaszowa, potem na obecne miejsce

Smardzewice – wieś wzmiankowana w 1399 r. w księdze ziemskiej piotrkowskiej, w 1509 r. wzniesiono dwór biskupi z kaplicą, w 1620 r. wieśniakowi Wojciechowi Głowie objawiła się św. Anna, po budowie zalewu Sulejowskiego w 1974 r. uruchomiono elektrownię wodną na czołowej zaporze o mocy 3,5 MW, zespół klasztorny franciszkanów od 1639 r. do 1864 r., kościół pw. św. Anny barokowy z końca XVII w., plebania w budynku dawnego klasztoru, dzwonnica

Kopalnia Piasku „Biała Góra” – największa w Europie odkrywkowa kopalnia piasków kwarcowych należąca do niemieckiej firmy Quarzwerke, wydobywa się tutaj 80% piasków szklarskich w Polsce, wydobywano je od XVIII w. na niewielką skalę, złożo powstało ok. 120 mln lat temu, piasek ma zawartość ok. 98% czystego kwarcu, *można wziąć trochę tego piasku a potem pochwalić się, że było się nad morzem a nie na OWRP*

Rezerwat Niebieskie Źródła – rezerwat krajobrazowy chroniący źródła krasowe o błękitnym zabarwieniu i ostoję ptaków wodnych, silnie pulsujące źródła u początku rzeki Jana, wybijająca woda nadaje piaskowi odcień zielony bądź niebieski zależnie od padających promieni słonecznych, woda z wapiennych źródeł pochłania czerwone promienie a odbija zielone i niebieskie

Tomaszów Mazowiecki – miasto nad rzeką Wolbórką, na skraju Puszczy Pilickiej, w pobliżu drogi S8, ok. 63 tys. mieszkańców, pierwsze wzmianki o osadnictwie w Nagórzycach z 1363 r., po odkryciu rud żelaza Tomasz Ostrowski w 1788 r. nad rzeką założył osadę górniczo-hutniczą, w 1830 r. uzyskał prawa miejskie, powstawały zakłady przemysłowe i warsztaty sukiennicze, zdewastowane i poddane rekwizycji w czasie I wojny światowej, w tym okresie czynne były tylko tartaki, w czasie II wojny utworzono getto z 16 tys. Żydów, prawie wszystkich zamordowano, po wojnie zakłady upaństwowiono, m.in. fabrykę sztucznego jedwabiu, fabrykę dywanów

- kościół św. Antoniego z 1858 r. neorenesansowy, rozbudowany pod koniec XIX w. i po II wojnie światowej
- kościół ewangelicko-augsburski Świątej Trójcy, klasycystyczny z lat 1823-29 fundacji hr. Antoniego Ostrowskiego
- kościół ewangelicko-augsburski Zbawiciela z lat 1897-1902, neogotycki, obraz Wojciecha Gersona „Spotkanie Zmartwychwstałego Chrystusa z Marią Magdaleną”
- Muzeum im. Antoniego hr. Ostrowskiego w dawnym pałacu Ostrowskich, budynek klasycystyczny z wieżą, projekt Lessla z 1812 r., w muzeum ekspozycje dotyczące archeologii, etnografii, historii Tomaszowa i rekonstrukcja wnętrza pałacu
- ratusz miejski projektu Aleksandra Ranieckiego z 1927 r. (ul. POW 10/16)
- pałacyk rodziny Pieschów, eklektyczny, z 1895 r., należał do właściciela farbiarni i wykończalni (ul. Barlickiego 32)
- willa kierownictwa fabryki Fabryki Sukna H. Landsberg, eklektyczna, ok. 1900 r. (ul. Konstytucji 3 Maja 48)

„Tomaszów” sł. Julian Tuwim, muz. Zygmunt Konieczny

*A może byśmy tak, najmiłszy, wpadli na dzień
do Tomaszowa?*

*Może tam jeszcze zmierzchem złotym ta sama cisza
trwa wrześnieowa...*

*W tym białym domu, w tym pokoju, gdzie cudze
meble postawiono,*

*Musimy skończyć naszą dawną rozmowę, smutnie nie
skończoną.*

*Więc może byśmy tak, najmiłszy, wpadli na dzień
do Tomaszowa?*

*Może tam jeszcze zmierzchem złotym ta sama cisza
trwa wrześnieowa... (...)*

Tomaszów Mazowiecki Białobrzegi – obecnie wschodnia część Tomaszowa, pierwsza wzmianka z 1405 r., od początku XVI w. parafia; kościół modrzewiowy św. Marcina biskupa z XVII w. w miejscu poprzedniego, ołtarz główny z XVII w., na lewo od nawy ołtarz z św. Marcinem jako rycerzem

Spalski Park Krajobrazowy – utworzony w 1995 r. na powierzchni 13110 ha, leży na styku powiatów opoczyńskiego i tomaszowskiego, chroniony jest tutaj naturalny krajobraz doliny Pilicy i Gaci, tereny naturalnych lasów i obszary rolnicze na równinach i stokach doliny Pilicy, do najcenniejszych rezerwatów zalicza się Gać Spalską, która chroni dolinę rzeczną od źródeł na wschód od Lubochni do ujścia Gaci do Pilicy w Spale, ochronie podlegają cenne elementy

kulturowe w Inowłodzu, Konewce, Spale, przez teren parku przebiegają liczne szlaki piesze, rowerowe, konne, kajakowe

Spała – wieś letniskowa nad Pilicą na wschód od Tomaszowa Maz., osada od XVII w., od XVIII w. zaczęto pozyskiwać z okolicznych lasów drewno, część drewna spławiano Pilicą do Wisły, w 1819 r. istniał młyn i folusz należące do Kacpra Spały, w 1876 r. polował w lasach spalskich przyszedł car Aleksander III, w 1884 r. wybudowano drewniany pałac myśliwski z dekoracją wewnątrz z wieńców jeleni, w pobliżu wybudowano koszary, kasyno oficerskie i domy dla gości, z okolicznych wsi wysiedlono ludzi, do I wojny światowej był to teren polowań rodziny carskiej i ich gości, w międzywojniu była letnią rezydencją prezydentów RP, 28 sierpnia 1927 r. odbyło się po raz pierwszy ogólnopolskie święto plonów, w okresie PRL zamieniono miejscowość na ośrodek czasów pracowniczych, od 2000 r. ponownie odbywają się prezydenckie dożynki, *jeśli spaliście w Pile to pora na picie w Spale :-)*

- kaplica drewniana w stylu zakopiańskim NMP Królowej z 1923 r. proj. Kazimierza Skórewicza w miejscu dawnych koszar, przy kaplicy Kościół Polowy Armii Krajowej, miejsce corocznych dożynek

- pomnik żubra odlany w 1860 r., przekazany z Białowieży

- Dom Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy

- most żelbetowy im. gen. broni Tadeusza Buka na Pilicy z 1936 r.

- Centralny Ośrodek Sportu, miejsce przygotowań polskich olimpijczyków, stadion i hala pierwotnie powstały na potrzeby dożynek

- między Spałą a Teofilowem na prawo od drogi obelisk z głazów upamiętniający polowania cara Aleksandra II, w pobliżu głaz w miejscu pochówku Lorda - ulubionego psa myśliwskiego prezydenta RP Ignacego Mościckiego, nad Pilicą sosny „na szczudłach”

Teofilów – letniskowa wieś między Spałą a Inowłodzem, jedyna kopalnia w Polsce halcedonitu - minerału używanego do filtrowania wody

Inowłódz – wieś nad Pilicą, osada istniał tutaj już w X w., prawa miejskie otrzymał w połowie XIV w. od Kazimierza Wielkiego, do rozbiorów miasto królewskie, prawa miejskie stracił w 1870 r., pod koniec wieku XIX rozwój za sprawą odkrycia wód mineralnych żelazistych i wapniowo-magnezowych

- kościół św. Idziego prawdopodobnie z XII w. fundacji Bolesława Krzywoustego, romański, prostokątna nawa z absydą od strony wschodniej i wieżą podwyższoną w latach 30-tych XX w.

- odbudowany w latach 2007-13 zamek z czasów Kazimierza Wielkiego, datowany na lata 1356-66, chronił komorę celną przy przeprawie przez Pilicę, obok Łęczycy drugi zamek na ziemi łeczyckiej, zniszczony podczas potopu szwedzkiego popadł w ruinę, pierwotnie zbudowany na planie prostokąta

z dwoma narożnymi wieżami, mur kamienny, wokół fosa

- kościół parafialny św. Michała Archanioła, gotycko-renesansowy z 1520 r., w XIX w. przebudowany na neogotycki, ołtarz główny z obrazem Matki Boskiej Bolesnej, kamienna chrzcielnica późnogotycka, w północnej ścianie gotycki portal z piaskowca

- synagoga z pocz. XIX w., po wojnie magazyn produktów rolniczych, nawozów, obecnie samoobsługowy sklep, na ścianach pozostałości polichromii, między oknami tablice z modlitwą za panującego władcę z wyraźnymi zmianami imion panujących, *miejsce z przeszłością na zrobienie zakupów na przyszłość*

Poświętne – wieś gminna w powiecie opoczyńskim, sanktuarium w Studzianna-Poświętnem

- zespół klasztorny filipinów, powstanie wiąże się z cudownym obrazem św. Rodziny i objawieniem w 1664 r., które doznał zdun ze Smardzewic koło Tomaszowa, po 10 latach przybywają filipini, obecny kościół w kształcie krzyża budowany do 1748 r., przebudowywany i uzupełnianie wyposażenie przez kolejne lata, w ołtarzu głównym cudowny obraz w sukienkach złotych i srebrnych z kamieniami szlachetnymi, kilka ołtarzy bocznych w tym św. Antoniego i Matki Boskiej Bolesnej ozdobione lakką chińską, dwie kaplice nakryte małymi kopułami: św. Walentego i Matki Bożej Różańcowej, późnobarokowy prospekt organowy z 18 głosowymi organami, kościół nosi tytuł bazyliki mniejszej od 1974 r., obok dzwonnica

- kościół św. Józefa wybudowany przez filipinów w miejscu po dworze Starołęskich-Zbąskich, dawnych właścicieli wsi, barokowy z lat 1696-98, głównie służył jako kościół do uroczystości pogrzebowych

- kościół św. Anny na tzw. Dziewiczej Górcie z przełomu XIX i XX w., kopia cudownego obrazu w ołtarzu, nad św. Anna z Maryją

Anielin – w lesie szaniec majora Henryka „Hubala” Dobrzańskiego (1897-1940) gdzie poległ zastrzelony przez żołnierzy z 372. dywizji Wehrmachtu, po kampanii wrześniowej 1939 r. jego oddział jako wydzielony z WP stał się pierwszym oddziałem partyzanckim, dzięki pomocy mieszkańców ziemi kieleckiej udawało się żołnierzom unikać pułapek a „hubalczycy” odnosili w potyczkach z wojskami niemieckimi zwycięstwa dzięki zaskoczeniu i znajomości terenu, w celu zlikwidowania oddziału i jego „szalonego majora” Niemcy w 31 wsiach wymordowali 712 osób pałac zabudowania, 30 IV 1940 r. podczas postoju w lesie w gwałtownej walce „Hubal” został zastrzelony, jego miejsce pochówku jest nieznane

Królowa Wola – wieś królewska, znana od XV w., otoczona lasami spalskimi; Dom Ludowy z 1929 r.

Konewka – schron żelbetowy z lat 1940-41, przeznaczony dla pociągów sztabowych o długości 380 m, wewnątrz torowisko kolejowe, równoległy korytarz

dla obsługi pociągu, chronił przed atakami z powietrza oraz skutkami ataku gazowego, w pobliżu mniejsze schrony z zapleczem technicznym (agregaty, kotłownie, wentylatornie, studnie, zbiorniki wody), wokół ziemne umocnienia ze stanowiskami karabinów maszynowych, podobny schron wybudowano we wsi Jeleń koło Tomaszowa Maz., obecnie obiekt dostępny do zwiedzania; na północ od wsi, w pobliżu rzeki Gać, miejsce po wyburzonej kilka lat temu dawnej rezydencji I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka

Glinnik – wzdłuż drogi aleja klonowa

Nowy Glinnik – wieś na północny-wschód od Tomaszowa, lotnisko wojskowe użytkowane przez 7 Dywizjon Lotniczy i 25 Brygadę Kawalerii Powietrznej, powstało w czasie II wojny św. na gruntach wsi Glinnik i Henryków, które zostały przymusowo wysiedlone

Lubochnia – dawna wieś królewska, dziś siedziba gminy w pobliżu drogi S8, pierwsza wzmianka z 1335 r. kiedy to Władysław, książę łęczycki i dobrzyński pozwala lokować na prawie średzkim, w 1410 r. przechodzą wojska polskie zdążające pod Grunwald, w XV w. upadek i wyludnienie z powodu ucisku feudalnego; kościół pw. Wniebowzięcia NMP, parafia wg tradycji erygowana w 1111 r., obecny kościół neobarokowy z lat 1914-20 projektu Józefa Piusa Dziekońskiego i Zdzisława Mączyńskiego

Małecz – wieś w XVI w. zakupił Andrzej Frycz Modrzewski, prawdopodobnie tutaj też został pochowany, urodził się tutaj Jan Szczepański (1939-2017), bokser, mistrz olimpijski i mistrz Europy w wadze lekkiej, kilkukrotny mistrz Polski, zdobył złoto na olimpiadzie w Monachium w 1972 r., wystąpił w kilku filmach, m.in. „Przepraszam, czy tu biją?”, „Powrót”, scenariusz filmu „Klincz” jest inspirowany jego biografią, jego gwiazda znajduje się w Alei Gwiazd Sportu we Władysławowie; dwór z końca XIX w., obecnie w rękach prywatnych, wokół zachowany park

Budziszewice – wieś gminna między Tomaszowem Maz. a Koluszkami, parafia założona w 1364 r., obecny kościół pw. Przemienienia Pańskiego z lat 1907-09, neogotycki, jednonawowy, proj. Feliksa Nowickiego

Będzelin – wieś na południe od Koluszek, zachowane domy z pocz. XX w., we wsi pomnikowy dąb

Galków Duży – wieś przy linii kolejowej między Łodzią a Koluszkami, pierwsza wzmianka o Galkowie pochodzi z 1320 r., w 1534 r. pojawia się majątek Galkówek, w okolicach w czasie I wojny światowej rozegrała się bitwa armii rosyjskiej i niemieckiej, poległo ponad 800 żołnierzy obu stron; Muzeum im. Leokadii Marciniak, wystawa stała dotycząca Galkowa, okolic i bitwy z zimy 1914/15, wystawy czasowe, kościół parafialny pw. św. Trójcy z lat 1873-79

Rezerwat Galków – rezerwat o pow. 57,85 ha, chroni fragment lasu bukowo-jodłowego w kompleksie lasów galkowskich, wśród buków kilkanaście okazów ponad 200-letnich

Jordanów – wieś między Andrespołem a Brzezunami założona w 1832 r. przez Jana Sucheckiego po wydzieleniu z majątku Bedoń, na zachód od zabudowań (ok. 200 m) pozostałości cmentarza ewangelickiego (należy kierować się w stronę grupy drzew wśród pól)

Podwiączyń – wieś przy granicy Łodzi, dwie zabytkowe lipy przy drodze, przebiega tędy szlak turystyczny Okolic Łodzi

Wiączyń Dolny – dawna wieś, obecnie w granicach Łodzi, przedzielona autostradą A1, w lesie cmentarz z I wojny światowej, pochowano ok. 9 tys. żołnierzy obu armii, podział na dwie części: niemiecką na północy i rosyjską na południu, dwa krzyże, w międzywojniu teren pod opieką rodziny Scheiblerów, na tyłach szkoły ruiny dworu w dawnym parku

Łódź Nowosolna – osada jako Neu-Sulzfeld założona w 1802 r. dla kolonistów z okolic Sulzfeld w Wirtembergu, wytyczona na planie ośmioramiennej gwiazdy, obok wsi Pokój w woj. opolskim jedyna tak zaplanowana wieś, do 1945 r. 95% mieszkańców deklarowała narodowość niemiecką, po ucieczce w końcu wojny opuszczone budynki zajęte przez ludność polską, w 1988 r. włączono Nowosolną w granice Łodzi, *przez swój kształt jedno z najtrudniejszych dla kierowców skrzyżowań*

Radary – wzniesienie przy granicy Łodzi, 284 m. n.p.m., najwyższy punkt na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich, na szczycie stacja przekaźnikowa

Łódź Modrzew – wieś przy północno-wschodniej granicy Lasu Łągiewnickiego, obecnie część Łodzi, *przy skrzyżowaniu ulic Okólnej i Żółtówkiej zawsze przyjazny turystom bar Modrzewiak*

Łódź Łągiewniki – osiedle w północnej części miasta, wokół największy kompleks leśny w Łodzi Las Łągiewnicki, w XIX w. tereny zakupione przez łódzkiego fabrykanta Juliusza Heinza, obecnie teren rekreacji weekendowej

- zespół klasztorny oo. franciszkanów, kościół pw. św. Antoniego Padewskiego, barokowy, powstał w miejscu objawienia się cieśli Jerzemu postaci św. Antoniego, bogate wyposażenie, główny ołtarz z 1723 r. z dwoma obrazami patrona, nad rzeźba Matki Bożej Niepokalanej, boczna kaplica z relikwiami bł. Rafała Chylińskiego (1694-1741), barokowe boczne ołtarze Matki Bożej Szkaplerznej, św. Maksymiliana Kolbego, św. Franciszka i Miłosierdzia Bożego, rokokowy prospekt organowy

- klasztor z końca XVII w., od 1989 r. obok budynek Wyższego Seminarium Duchownego oo. Franciszkanów

- nad rzeką Łągiewniczanką dwie drewniane kapliczki św. Rocha i św. Sebastiana, kapliczka św. Antoniego z 1676 r. (najstarszy obiekt w Łodzi) z studnią z „cudowną” wodą, kapliczka św. Sebastiana z pocz. XVIII w., wewnątrz tablice wotywne

- pałac Juliusza Heinzla z 1898 r. wg projektu Ignacego Markiewicza, eklektyczno-neorenesansowy, nad stawem na południe od ul. Okólnej i klasztoru, teren prywatny bez możliwości wstępu

Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich – położony na północny-wschód od Łodzi, między Łodzią, Brzezunami, Strykowem, powierzchnia 11580 ha, chroni fragment strefy krawędziowej Wzniesień Łódzkich, teren wyraźnymi stopniami opada w kierunku północnym, różnica wysokości wynosi do 120 m, chronione są kompleksy leśne: Las Łągiewnicki, Las Janinowski, Las Poćwiardowski, uroczysko Tadzin-Szymaniszki, doliny rzeczne górnych odcinków Bzury, Mroźnicy, Grzmiącej, Młynówki, kompleks bukowy Janinów, najcenniejsze okazy fauny występujące w parku to: trzmiel tajgowy, kumak nizinny, traszka grzebieniasta, ptaki - jarzębatka, muchołówka mała, pójdzka, siniak, trzmieljad, zniczek, utworzono 3 rezerваты: Las Łągiewnicki, Struga Dobieszkowska, Parowy Janinowskie, 2 użytki ekologiczne, 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowisko dokumentacyjne i wiele pomników przyrody

Zgierz – meta 58. OWRP, miasto liczące 57 tys. mieszkańców, od południa graniczy z Łodzią, leży na przecięciu dróg krajowych nr 71 i 91, przebiegają przez nie linie kolejowe z Łodzi do Kutna i Łowicza, prawa miejskie przed 1288 r., nazwa pochodzi od zgorzałego miejsca, miejsca po wypalonym lesie, miasto królewskie w starostwie łęczyckim, w 1420 r. Władysław Jagiełło potwierdza prawa miejskie, 30 marca 1821 r. zawarto tzw. umowę zgierską w której zapisano prawa i obowiązki 300 sukienników mających się osiedlić na Nowym Mieście, w 1822 r. powstaje pierwsza manufaktura, intensywny rozwój przemysłu do poł. XIX w., potem pozostaje w cieniu szybciej rozwijającej się Łodzi, od 1901 r. połączenie tramwajowe z Łodzią, symbolem Zgierza jest jeź z książki Wandy Chotomskiej

- Park Kulturowy Miasto Tkaczy, zespół dawnych domów tkaczy z lat 1821-30 przy ul. Narutowicza i Rembowskiego, część przeniesiona z innych ulic miasta, odnowione dzięki funduszom norweskim, obecnie znajdują się w nich, m.in.: informacja turystyczna, kawiarnia, pokoje noclegowe, galeria sztuka, Muzeum Zabawek, Centrum Konserwacji Drewna, uliczki wybrukowane, stylizowana mała architektura, miejsce często wykorzystane przez filmowców

- Nowe Miasto z centralnym placem Kilińskiego, układ urbanistyczny z pocz. XIX w. z okresu rozwoju sukiennictwa

- kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej, neogotycki, z lat 1910-24 wg projektu Stefana Lemeńce

- Stary Rynek, obecnie pl. Jana Pawła II z postacią jeża trzymającego herb miasta

- basen przy ul. Łęczyckiej 24, dawna łaźnia z 1926 r., kryta pływalnia o wymiarach 17x10 m, łaźnie, gabinety masażu, natryski, w momencie powstania na wskroś nowoczesny w Polsce obiekt, *pojawia się w wielu polskich filmach, np. C.K. Dezerterzy, Trójkąt Bermudzki*

- plac Stu Straconych, miejsce zbiorowej egzekucji z 20 marca 1942 r., był to odwet za zastrzelenie dwóch gestapowców przez sierżanta Józefa Mierzyńskiego, stracono 100 mężczyzn, wśród nich lekarza Władysława Dzierżyńskiego, brata Feliksa, zbiorowa mogiła straconych w lesie lućmierskim ok. 5 km od miasta, na placu pomnik projektu Antoniego Biłasa
- dawne budynki fabryczne, m.in. przy ul. Dąbrowskiego 19, Barlickiego 1, 3-go Maja 6
- Muzeum Miasta Zgierza w „Kruszówce”, klasycystyczny pałacyk rodziny Cyplów z lat 40-tych XIX w., stałe wystawy wnętrz przełomu XIX i XX w., najciekawsze pomieszczenia to kuchnia i jadalnia z garniturem mebli i nakryć stołowych
- cmentarz rzymskokatolicki pw. św. Józefa i św. Wawrzyńca przy ul. ks. Skargi, założony w 1820 r., wiele cennych nagrobków XIX w.
- Park Miejski z plenerową galerią rzeźb z drewna, wynik corocznego Pleneru Rzeźby Monumentalnej, *teren pod czujnym okiem kamer Straży Miejskiej*
- pozostałości dawnych zakładów barwników, pigmentów, rozjaśniaczy optycznych „Boruta”, obecnie większość terenu wynajmowana lub opuszczona

„Przygody jeża spod miasta Zgierza”

*Był sobie jeż kolczasty,
co czesał się na jeża
i mieszkał pod jeżyną
w pobliżu miasta Zgierza.*

*Ponieważ w okolicy
nie było żadnych jeży,
jeż nie miał się z kim bawić
i nie miał komu zwierzyć...*

Opracował **Adam Nolbert**

PATRONAT HONOROWY

Marszałek
Województwa Łódzkiego
Witold Stępień

Prezydent Miasta Zgierza
Przemysław Staniszewski

Senator RP
Ryszard Bonisławski

PATRONAT MEDIALNY

ŁÓDŹ

WSPIERAJĄ NAS

